Marija Jurić Zagorka u hrvatskom društvu

Vranješević, Vladimir

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:850759

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

THE ACADEMY OF ARTS AND CULTURE IN OSIJEK

Repository / Repozitorij:

Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
PREDDIPLOMSKI INTERDISCIPLINARNI SVEUČILIŠNI STUDIJ
KULTUROLOGIJA
KNJIŽNIČARSTVO

VLADIMIR VRANJEŠEVIĆ

MARIJA JURIĆ ZAGORKA U HRVATSKOM DRUŠTVU

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: TAMARA ZADRAVEC

Osijek, 2020.

Sažetak

Marija Jurić Zagorka najčitanija je hrvatska spisateljica. U široj javnosti manje je poznat njen trnovit put kao prve hrvatske novinarke, političke izvjestiteljice i prve feministice. U borbi za osobni i nacionalni identitet hrvatskog naroda, za ravnopravnost i slobodu žena unutar patrijarhalnog društva s početka dvadesetog stoljeća, u vremenu postojanja i raspada Austro-Ugarske Monarhije, tijekom dva svjetska rata i stalnih političkih previranja na teritoriju Hrvatske, svojim brojnim člancima, popularnim književnim, ponajprije povijesnim romanima te javnim angažmanom u društvu poticala je nacionalnu svijest hrvatskog naroda, utjecala na jačanje samosvijesti nježnijeg spola otvarajući vrata feminizmu i pri tome teško preživljavala. Ovim radom dat će se pregled bogatog i dinamičnog životnog i spisateljskog puta Marije Jurić Zagorke te istovremeno, na njenom primjeru, političke i društvene okolnosti vremena kojem je pripadala. U postupku će se koristiti radovi sa godišnjih znanstvenih skupova o Mariji Jurić Zagorki održanih u sklopu *Dana Marije Jurić Zagorke*, online izvori, autobiografski zapisi, djela Bore Đorđevića, Stanka Lasića, Krešimira Nemeca, Dunje Detoni Dujmić, Dorice Blažević i diplomski rad Ivane Ćoze.

Ključne riječi: Zagorka, biografija, književnica, novinarka, feministica

Abstract

Marija Jurić Zagorka is the most often read female author. Her thorn-laden path as the first Croatian female journalist, political reporter as well as first feminist is, however, less known to her wider audience. In her battle for the personal and national identity of the Croatian people, for equality and women's freedom within a patriarchal society at the beginning of the 20th century, in a period in which the Austro-Hungarian Monarchy existed and dissolved, during two world wars and constant political turmoil on the territory of Croatia, using her many articles, popular literary, mostly historical, novels and then public involvement encouraged the national spirit of the Croatian people, influencing the improvement of self-awareness of the gentler sex opening the door for feminism, all while barely surviving. This thesis will provide an overview of the rich and dynamic life of the writer's path of Marija Jurić Zagorka, while simultaneously, using her example, taking a look at the political and social circumstances of the times she lived in. The methodology includes her works gathered from scientific conferences about Marija Jurić Zagorka help as part of the Days of Marija Jurić Zagorka event, online sources, autobiographical writings, the works of Bora Đorđević, Stanko Lasić, Krešimir Nemec, Dunja Detoni Dujmić, Dorica Blažević and the master's thesis of Ivana Ćoza.

Key Words: Zagorka, biography, writer, reporter, feminist

Sadržaj

Sažetak 1
Abstract 2
Sadržaj 3
Uvod 4
Život Marije Jurić Zagorke 5
Novinarska i politička strast 11
Književni put Marije Jurić Zagorke 22
Zaključak 36
Literatura 38

Uvod

Druga polovica 19. stoljeća vrijeme je vrlo turbulentnih događaja na prostoru srednje Europe. 1867. godine iz Habsburške monarhije nagodbom nastala je Austro-Ugarska Monarhija u sastavu koje su uključeni narodi zemalja središnje Europe, među kojima su Hrvatska i Slavonija. Dualizam austrougarske vlasti uglavnom nije bilo sretno rješenje za mahom slavenske narode. Unatoč Hrvatsko-ugarskoj nagodbi sklopljenoj 1868. godine kojom je Hrvatska trebala očuvati svoju teritorijalnu i upravnu autonomiju, sa hrvatskim jezikom kao službenim na svom prostoru, vrlo brzo pokazale su se sasvim druge namjere ugarskog dijela Monarhije u sklopu kojeg se nalazio teritorij Hrvatske i Slavonije. Brzo je postalo jasno da sklopljena nagodba nije poštivana te se postupno provodila prisilna mađarizacija hrvatskog teritorija, s blagoslovom Austrije. U pitanje je došao nacionalni integritet i identitet naroda pripojenih pod krilo dvojne vlasti. Sve vidljivija potlačenost pripojenih naroda prouzrokovala je oporbeno djelovanje, mirnodopsku borbu za svoj glas, što bi se danas moglo opisati kao „javno podzemlje“ aktivnosti usmjerenih protiv ugnjetavanja austrougarske vlasti. Temeljne aktivnosti odnosile su se na novinarske tekstove oporbenih listova i djelovanja oporbenih stranaka. Česta uhićenja svih koji su imalo radili protiv vlasti te stalno prisutna germanizacija i mađarizacija uvjetovali su porast nezadovoljstva, a svojim novinarskim radom i snažnom nacionalnom sviješću uvelike je doprinijela jedna osoba na koju tadašnji društveni stupanj razvoja nije bio spreman. (**Enciklopedija.mrežno izdanje)**

U vrijeme kada je patrijarhat jedino dopušteno ustrojstvo društvenog sustava i ponašanja, kada su žene smatrane intelektualno inferiornim muškarcima i nisu imale nikakvo pravo bilo kakvog sudjelovanja u društvenim pitanjima osim u ulozi dobre žene koja se brine za svoje domaćinstvo i svog „spasitelja“ – muža te u ulozi majke, u vrijeme kada je jedino poželjno imati sinove, a ne kćeri, na svijet je došla osoba, žena, kći koja je donijela pomutnju u takav sustav hijerarhije i ponašanja koji nije imao snagu ni volju nositi se sa stanjem potpuno dijametralno suprotstavljenim ustaljenim vjerovanjima. Ona se zove Marija (Marianna) Jurić Zagorka.

Život Marije Jurić Zagorke

Zagorkin točan datum rođenja desetljećima je bio zagonetka. Najvećim dijelom tome je zaslužna sama Zagorka koja je u svojim autobiografskim zapisima (*Tko ste vi?*, *Što je moja krivnja?*, *Iz Zagorkinih memoara*, *Kako je bilo*) često bila kontradiktorna sama sebi te iz nekog, i danas nepouzdanog razloga, nije odala svoj datum rođenja. (Jakobović Fribec, 2008: 16) Štoviše, u svojim zapisima i intervjuima u kojima se dotakla rođenja davala je nepodudarne iskaze. Sve do 1986. godine ne postoji iscrpniji dokaz potvrđivanja pouzdanosti tog podatka. Tada je Stanko Lasić u djelu *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873 – 1910)* donio detaljniju analizu tog problema. Spominjale su se 1873., 1876. i 1879. godina, ali čak ni Lasić nije odgonetnuo stvarnu informaciju te je naveo 1. siječnja 1873. kao datum rođenja. Interesantno je navesti kako spominje da nitko nije objavio podatak o njenom krsnom listu, ali ni on sam nije posegnuo za tim podatkom. Ono na što se najviše orijentirao bili su njezini autobiografski članci, zapisi osoba koji su s njom bili u bliskom kontaktu (novinari, književnici), izvještaji o školskim uspjesima djece iz Samostana milosrdnica u Zagrebu koji je pohađala Zagorka. (Lasić, 1986: 11-15) I unatoč još nekim pokušajima prije Lasića (Ivo Hergešić u predgovoru Gričke vještice, 1963.; Bora Đorđević u vjerojatno posljednjem velikom intervjuu netom prije njene smrti, zapisanom u djelu *Zagorka – kroničar starog Zagreba* objavljenom 1965.), Zagorka je bila ostavljena po strani. Tek s početka 21. stoljeća počela su iscrpnija istraživanja njenog života i rada. 2006. godine, istražujući za potrebe znanstvenog rada o Mariji Jurić Zagorki, Slavica Jakobović Fribec (2008: 16) utvrdila je stvaran podatak rođenja zabilježen u Matičnoj knjizi rođenih koji glasi: „*Marija Jurić, krsnim imenom Marianna, rođena je 2. ožujka 1873. u plemićkoj kuriji Negovec u blizini Vrbovca, kao kći Josipe rođ. Domin i Ivana Jurića, kasatora dobra Negovec u posjedu Ivana grofa Erdödyja, Marijina krsnog kuma*.“ Autorica također spominje kako je taj podatak „*bio javno objavljen još 1989. godine u Večernjem listu*“, ali i ranije, u *Leksikonu pisaca Jugoslavije* 1979. godine. Nevjerojatno je da nikad prije nije službeno revidiran i potvrđen.

Marijin otac Ivan, uglednog društvenog položaja i dobrostojećeg imovinskog stanja, nedugo nakon njenog rođenja postao je cijenjen upravitelj imanja Šanjugovo u vlasništvu baruna Geze Raucha (kum Khuena Héderváryа), a obitelj se preselila na novokupljeno imanje Golubovec **(**nedaleko od Vrgovca**)**. Za razliku od oca, majka Josipa, kći školskog nadzornika, pripadala je malograđanskom sloju društva. (Lasić, 1986: 17) Njihov brak bio je

primjer nespojivosti ta dva društvena sloja nepomirljivih razlika. Zahvaljujući na iskustvu vlastite obitelji snažno urezanom u njenu osobnost, o braku je stvorila negativnu sliku te ga je kao takvog često prikazivala u svojim djelima, pogotovo onim namijenjenim kazališnom izvođenju. Imali su četvero djece, dva sina i dvije kćeri. Zbog teških nezdravih odnosa roditelja Marija nije imala sretno djetinjstvo. Često je nesretno ispaštala, dijelom zbog mučnog obiteljskog okruženja protkanog čestim nasilnim svađama i fizičkim prijetnjama bračnih sudrugova, ostavljajući teške psihičke ožiljke pogubne za razvoj svakog djeteta, a ponajviše zbog utjecaja majke koja je svoju ljubomoru i nemoć u kontroliranju situacije sa vlastitim mužem iskaljivala na najstarijoj kćeri, ali i na Dragici, najmlađem djetetu. Položaj žene u patrijarhalnom i iznimno konzervativnom društvu u kojem muškarci imaju apsolutne privilegije javnog djelovanja, a žena samo ropsku ulogu majke, supruge i dobre kućanice, kako je ranije spomenuto, strahovito se negativno odrazio na brak Marijinih roditelja, izrodivši patološku ljubomoru zbog slobodnog ponašanja i nevjere muža u koju je Josipa često posumnjala, međusobno nepodnošenje te psihičku i fizičku bol. (Lasić, 1986:16-19) Upravo je navedeno jedno stanje od tri koja su Zagorku duboko pratila tijekom cijelog života:

> „*Tijekom osamdeset i pet godina života Zagorka je bila suočena sa tri patološka stanja koja su je gušila poput neke prethistorijske zmijurine i koja je trebalo savladati da bi se sačuvalo dostojanstvo, individualitet, sloboda. Ta tri stanja bijahu: patologija ljubomore, patologija škrtosti i (najupornija od sviju) patologija muške superiornosti.“* (Lasić, 1986: 19)

Već od svog ranog djetinjstva upoznala je osamljenost koja će je pratiti čitav život. Tu osamljenost pojačao je i njen patuljasti rast i neprivlačan izgled zbog kojeg mladići na nju nisu obraćali pažnju. Osjećaj voljenosti i pripadanja nikada nije spoznala, a snažnu averziju prema braku usvojila je na već spomenutom primjeru svojih roditelja. (Lasić, 1986: 22) Sve navedeno opisano je u njenom romanu *Kamen na cesti* (1938.) koji se smatra autobiografskim opisom njenog života, a kojim se Lasić naveliko služio. No, dobar dio iznesenih događaja u romanu uzima se s rezervom jer ih je teško ili gotovo nemoguće potvrditi.

Vrlo rano „*…pronašla je vrijednost rada“* koji joj je bio utjeha i bijeg od nesretnog obiteljskog okruženja u kojem nije imala nikakvu podršku, a kamoli primjer za put kojim bi trebala poći. Svoje zadovoljstvo pronašla je u pisanju. Inteligencija, marljivost, darovitost i

skromnost iznimne su vrline kojima se isticala kao izvrstan đak tijekom devetogodišnjeg osnovnoškolskog obrazovanja. (Lasić, 1986: 24) Obrazovanje je započela 1880. na privatnim podukama u Rauchovu dvorcu gdje je završila prvi razred, zatim nastavila u Varaždinu, a od 1883. pohađala je Višu djevojačku školu u zagrebačkom Samostanu milosrdnica upisavši se u četvrti razred. Tamo je provela najsretnije i najmirnije doba svoje mladosti uz sestru Bernardu Kranjc koja joj je bila svojevrsna zaštitnica, savjetnica, druga „duhovna majka" kako ju je opisala u *Kamenu na cesti*. U Samostanu je, dakle, dobila željno traženo razumijevanje, sigurnost, podršku i dom, ali i poticaj na pisanje. O pisanju će biti govora u drugom dijelu. Ovdje će se samo navesti iz Lasićevih zapisa da je s dvanaest godina pisala i uređivala „Samostanske novine", napisala prve drame religijskog karaktera, a kao član školske kazališne skupine bila je vrlo aktivna glumica. Zagorka je već u toj ranoj dobi svoje mladosti izgrađivala svoj karakter i stav te vrlo rano postigla samostalnost i samopouzdanje koji su iznimno inteligentnoj i nadarenoj djevojčici postali čvrsti oslonac i vodilja do kraja života. O tome govori i incident 1885. godine kada je, kao odabrano dijete govornik prilikom posjeta bana Khuena Héderváry Rauchovom imanju, iznijela svoj stav o odnosu Monarhije prema priključenim narodima te pozvala bana da brani Hrvatsku od Mađara. (Lasić, 1986: 25-31)

Završni, osmi razred u samostanskoj djevojačkoj školi nije dovršila. Pred sam kraj školske godine 1888./1889. majka, zaslijepljena ljubomorom i mržnjom, povukla ju je iz Samostana kući u Golubovac. Iz svoje pakosti spriječila je i Marijin odlazak na školovanje u Švicarsku što su savjetovali sestra Bernarda i barun Rauch prepoznavši u njoj iznimno talentirano dijete. (Lasić, 1986: 33-34) Marija se vratila u pakao vlastitog doma. Uz veliki novčani miraz, još maloljetnu, prisilno je udana za puno starijeg Mađara, željezničkog činovnika s kojim je, nedugo nakon vjenčanja, odselila u Mađarsku, nedaleko od Budimpešte, u grad Szombathely gdje joj je muž bio šef željezničke postaje. (Lasić, 1986: 44-45) Lasić spominje tog Mađara imenom Lajoš Nađ, no njegovo ime je zapravo Andrija Matray. Taj podatak zabilježen je u diplomskom radu Ivane Ćoze (2016: 5), a također stoji zapisan na web adresi Centra za ženske studije *zagorka.net***.** U Szombathelyju uslijedio je novi nesretni period Zagorkina života obilježen stanjem patološke škrtosti (drugo patološko stanje koje navodi Lasić) Zagorkina muža koji je, spoznavši njen talent, htio unovčiti njeno pisanje, pomađariti je i prisiliti da piše u korist mađarske ideologije za mađarske novine (Lasić: 1986, 45-50). Ovaj odnos do temelja je učvrstio njen stav o braku kao robovlasničkoj zajednici u kojoj žena nije ništa drugo nego vlasništvo svoga muža. 1895. godine pobjegla je iz tog

ropstva u Hrvatsku, najprije ujaku u Srijemsku Mitrovicu, a zatim u Zagreb u kojem je provela cijeli svoj daljnji život te ga tu i završila.

Taj četverogodišnji život u Mađarskoj imao je još jednu i to presudnu ulogu u njenom životu. O tome vjerojatno prvi govori Ivo Hergešić u predgovoru Gričkoj vještici iz 1976. godine, a kojeg su citirali i u svojim radovima spominjali svi koji su se bavili Marijom Jurić Zagorkom (Lasić, Jakobović Fribec, Dejtoni Dujmić,…). Izvrsno naučen mađarski jezik i večernja škola za telegrafisticu otvorilo joj je put u novinarstvo i omogućilo hrvatskom društvu da dobije prvu profesionalnu novinarku. Uzimajući u obzir vrijeme u kojem je živjela, a koje nije bilo naklonjeno ženama, u njoj smo dobili začetnicu feminizma u Hrvatskoj, prvog ženskog nepotkupljivog i hrabrog borca za istinu, za slobodu, ravnopravnost i socijalna prava žena, za slobodu naroda i nacionalni identitet te književnicu čija su povijesna trivijalna djela istisnula stranu beletrističku propagandu i nosila duboke poruke kroz likove suprotstavljene onodobnim društvenim odnosima. Za svoj otpor i uvjerenja Zagorka je plaćala jako skupu životnu školu**.**

Zahvaljujući svojim anonimnim člancima i biskupu J. J. Strossmayeru 1896. godine ušla je u tada vodeći list *Obzor* što je bio ogroman uspjeh, ali s visokom cijenom.[1] Surađivala je s nekolicinom drugih listova u domovini i izvan nje, većinom oporbenih. Pisanje je bilo njena sloboda. Objavila je veliki broj novinarskih i različitih književnih radova (političke reportaže, putopise, feljtone, crtice, humoristične skice, kazališne drame - jednočinke). 1903. godina burna je politička godina s događajima usmjerenima protiv mađarske vlasti i bana Héderváryja. Brojne demonstracije vodile su se po Zagrebu u kojima je sudjelovala i Zagorka, pisala je političke članke protiv mađarske vlasti, organizirala veliki prosvjed žena pred banskom palačom na Markovom trgu, gotovo pet mjeseci sama je vodila *Obzor* jer su članovi muškog kolektiva bili uhićeni ili u bijegu. I ona sama provela je nekoliko dana u zatvoru gdje je napisala povijesnu dramu *Evicu Gupčevu*. Te godine je objavila roman *Vlatko Šaretić*. U Hrvatskoj na izborima pobjeđuje hrvatsko-srpska koalicija**.** 1906. godina jedna je od najznačajnijih u njenom novinarskom radu. Tada postaje Obzorova politička izvjestiteljica sa zajedničkih saborskih zasjedanja Hrvata i Mađara. O njoj pišu novinari francuskih, njemačkih i drugih stranih listova. Nepotkupljiva, odbijala je ponude da piše za mađarske novine. Za vrijeme boravka u Budimpešti strana uredništva organizirala su proslavu njenog

[1] U ovom dijelu teksta, do navođenja slijedećeg izvora podataka, umjesto Lasićevog uvoda u monografiju *Književni počeci Marije Jurić Zagorke* korišten je online izvor *zagorka.net* Centra za ženske studije isključivo zbog olakšane kronološke preglednosti podataka s izvora.

desetogodišnjeg novinarskog rada. 1909. godine u Beču izvještava za Obzor o Friedjungovom procesu te odbija ogromnu novčanu ponudu austrijskog ministra vanjskih poslova za pisanje lažnih informacija. 1910. ušla je u drugi brak. Iste godine sudjeluje u osnivanju Hrvatskog novinarskog društva, objavljuje roman u nastavcima *Kneginja iz Petrinjske ulice* s kojim postaje začetnica kriminalističkog žanra u Hrvatskoj. Za sve to vrijeme izvode se njene drame, jednočinke, u HNK ZG i drugim gradovima.

1914. godine njena dramatizacija *Kletve* A. Šenoe proglašena je najboljom na raspisanom natječaju i izvedena u HNK sa pohvalnim kritikama. Naravno, sve svoje radove (članke, romane, kazališne dramatizacije) Zagorka je uglavnom pisala i objavljivala pod pseudonimima ili anonimno i kao takvi su primali vrlo dobre i sjajne kritike. No, kada bi se saznalo da se iza autorstva krije žena, kritičarska elita nedvojbeno je mijenjala svoja mišljenja i s prezirom omalovažavala njen rad, smatrajući je sramotom društva i nesposobnom autoricom. Najlošije su prolazile upravo kazališne izvedbe, a nju su često nazivali pogrdnim epitetima. Od prvog dana 1896. prezirali su je njeni kolege i vodeći ljudi u redakciji Obzora. Omalovažavali su nju i njen talent, ali uredno su iskorištavali njeno pisanje. Izvještajnim člancima, romanima u nastavcima i drugim radovima značajno je podigla popularnost i prodaju lista za što je primala plaću jedva dostatnu življenja. Nakon dvadeset i dvije godine rada u Obzoru daje otkaz 1918. godine i nastavlja pisati za Jutarnji list u kojem objavljuje *Crveni roman* kojim je u hrvatskoj književnosti utrla put žanru znanstvene fantastike. Nakon odbijanja ponude njemačke izdavačke kuće Ullstein da postane urednica ženskog lista smatrajući to novim pokušajem germanizacije, 1925. godine pokreće i uređuje prvi domaći časopis *Ženski list*. Popularna izvan granica svoje zemlje, Zagorka je u Pragu 1929. godine, na poziv političara i prvog predsjednika tadašnje Čehoslovačke Tomáša Masaryka, držala politička predavanja. 1932. godine piše svoju autobiografiju i roman u nastavcima *Na cesti*, kasnije izdan u knjižnom obliku pod naslovom *Kamen na cesti* 1938. 1936. godine sudjeluje u osnivanju *Društva hrvatskih književnica*. Iste godine napušta *Ženski list*, pokreće novi ženski list *Hrvaticu* te se seli u unajmljeni stan na Dolcu u kojem je živjela do kraja svog života. Uslijed nesretnih političkih okolnosti, proglašenjem Nezavisne države Hrvatske 1941. godine, ustaški režim prisilno obustavlja list *Hrvaticu*, zapljenjuju Zagorkinu imovinu i pod prijetnjom deložacije tada već stara žena pokušala si je oduzeti život. U tome nije uspjela, ali posljedice tog čina po svoje zdravlje dugo je osjetila. (Ćoza, 2016: 7) Uslijedile su godine Zagorkinog teškog i vrlo siromašnog života. 1947. godine napisala je autobiografiju *Što je moja krivnja* detaljno iznoseći svoj cjelokupan profesionalni rad. Od tog razdoblja počinje

ponovo njen prodor u javnost. List Slobodna Dalmacija otkupljuje od nje autorska prava, a posljednjih godina svoga života, surađujući s tiskarom Otokar Keršovani od 1952. godine, uspješno tiska brojne primjerke svojih popularnih djela. (Ćoza, 2016: 7) Najpoznatija je po povijesnim romanima: *Gričke vještica*, *Kći Lotrščaka*, *Gordana* i *Kraljica Hrvata*. Umrla je 30. studenog 1957. u svom stanu ponad tržnice na Dolcu. 4. prosinca na vječni počinak ispraćena je pod pratnjom tisuća građana. Netom prije smrti novinar, urednik, dopisnik i suradnik u brojnim jugoslavenskim listovima Bora Đorđević (1965: 208) napravio je vjerojatno jedini veliki intervju sa Zagorkom naslovom *Zagorka – kroničar starog Zagreba*. U njemu, na samom kraju, romansirano je opisao dan njenog odlaska:

„*U srijedu, 4. prosinca 1957, u ranim popodnevnim satima sahranjena je u arkadama Mirogoja. Zagreb je toga dana osvanuo pokriven snježnim pokrivačem. Tisuće njezinih prijatelja, građana koje nije ni poznavala, došle su da je otprate na vječni počinak. Malo je takvih tužnih i dirljivih oproštaja vidio grad pod Sljemenom. Bilo je mnogo vijenaca, cvijeća i suza. U ime novinara sa Zagorkom se oprostio tadašnji predsjednik Društva novinara Hrvatske Vlado Majer. On je govorio o tegobnom putu koji je prošla stvarajući i radeći kao pisac i novinar. I kada su toga popodneva Zagrepčani prolazili ulicama nekadašnjeg Griča i Kaptola, čiji su krovovi bili zavijeni snježnim pokrivačem i svjetlucali se pri slaboj svjetlosti lanterni, činilo im se kao da se otvaraju stranice Zagorkina rukopisa. One Zagorke o kojoj je, još prije pet decenija, pariski novinar napisao u poznatom velikom dnevniku »Figaro«: „Zagorka je malo čudo talenta i upornosti“.“*

Novinarska i politička strast

Netko se rodi sa talentom, netko svoje sposobnosti mora snažno klesati kako bi nešto postigao, a netko nema niti jednu niti drugu sreću. Zagorka je, može se reći, imala veliku sreću u tom teškom razdoblju za ženski rod. Ne samo što se rodila sa smislom za pisanje i sa hrabrom drskošću kojom je proturječila patrijarhalnom društvenom uređenju koji je sustavno zlostavljao položaj žene, ne pružajući joj priliku dokazivanja i izgrađivanja intelektualnih sposobnosti kojima sasvim ravnopravno parira muškarcima i ne dopuštajući joj time jednakopravnu slobodu sudjelovanja u svim javnim aktivnostima, nego je svoj talent uparila sa snažnom željom za vlastitom slobodom i vlastitim dokazivanjem, potaknuta brojnim ponižavanjima na mukotrpno usavršavanje svojih spisateljskih sposobnosti. Tko zna kakav bi joj put bio i bi li se uopće uspjela otrgnuti iz ralja patrijarhalnog režima da je nije krasio talent, snažna marljivost i volja da bude potpuno svoja, iznad društveno nametnutih ograničenja. Ovako ju je sustav nagnao na strastvenu borbu za pravdu, za slobodu govora i intelektualnu ravnopravnost žena. Time ne smijemo zaboraviti ni utjecaj nesretnih odnosa unutar njene obitelji koji su ostavili gorak okus djetinjstva lišivši je svih dječjih radosti.

Kako je već u prethodnom poglavlju spomenuto, od prvih školskih dana bila je odličan đak s iznimnim darom za pisanje. No, tek dolaskom na školovanje u Višu djevojačku školu samostana Sestara milosrdnica u Zagrebu, upisavši 1883. godine četvrti razred, dobila je punu potporu u izgrađivanju svoje samosvijesti i ličnosti. Uvjeti škole dali su joj mjesto odmaka od obiteljskog košmara, tu je pronašla smirenost i slobodu u izražavanju svojih misli pisanim stvaralaštvom. Imajući podršku poglavito sestre Bernarde, bitne osobe u njenom djevojačkom razvoju, koja ju je poticala na razvijanje spisateljskih sposobnosti i bila joj "duhovna majka"**,** u samostanu se počela značajno baviti pisanjem. (Lasić, 1986: 29-31) U to vrijeme Zagorkin školski život bio je iznimno obilježen 1885. godinom. Te godine dogodio se već spomenuti incident s banom Hédervárym što je već tada, u tako ranoj mladosti, dokaz njenog razvijenog stava, samosvijesti i kritičkog promišljanja. Iste godine teško je oboljela, ozdravila te upisala ponovo peti razred kojeg prethodno, zbog bolesti, nije mogla nastaviti. Tada je značajnije u njen život ušla spomenuta sestra Bernarda koja je shvaćala koliko je Marija Jurić (nadimak Zagorka nadjenuje si nekoliko godina kasnije) bila nadareno dijete te ju je uzela pod svoje okrilje. Pokreće list *Samostanske novine* za koji sama piše članke. Premda zbog svoje prve „*novinarske avanture*", kako sama navodi u autobiografskom djelu

Kamen na cesti, nije imala odobravanje ravnateljice samostana i bivala je čak i kažnjena, pod zaštitom sestre Bernarde nastavila je pisanje koje joj je kasnije u životu postalo profesija. Također je poznato da je u samostanu napisala i prve drame koje je izvodila školska kazališna skupina, u kojima je i sama glumila te se zaljubila u kazalište. Kratak pregled njenog književnog rada donosi sljedeće poglavlje.

Čitajući radove sa znanstvenih skupova „*Marija Jurić Zagorka – život, djelo, nasljeđe"* koji su se počeli održavati od 2007. godine traženi su, između ostalog, dodatni izvori o informacijama vezanim za njeno školovanje u Višoj djevojačkoj školi samostana Sestara milosrdnica u Zagrebu kao i za period nakon prekida školovanja sve do sudbinskog članka „*Egy percz*" u Obzoru 1886. godine. Točnije, želja je bila saznati postoji li još provjerenih detalja o njenom početku pisanja članaka, o njihovom zabilježenom broju, naslovu i temama, te o uređivanju učeničkih listova kao npr. „*Zagorsko proljeće" 1890. godine*. Razlog tomu je to što je ova rad dosta orijentiran na Lasića koji se u *Književnim počecima Marije Jurić Zagorke* uvelike služio njenim romansiranim autobiografijama za koje je i sam tvrdio da sadrže teško provjerljive informacije. Iznimno detaljnu bibliografiju radova sređenu kronološki, u koji je uložen ogroman trud, donijela je Dorica Blažević (2014), ali i tu nedostaje period prije 1890. godine. Po svemu sudeći, taj žar novinarke počeo se rasplamsavati za vrijeme njenog boravka u Mađarskoj gdje je završila zahvaljujući prisilnoj udaji. Nakon otkrića da se iza pseudonima M. Jurica Zagorski krije urednica krapinskog učeničkog lista *Zagorsko proljeće* s uvodnim člankom „Duh Matije Gupca optužuje…" (Lasić, 1986: 41) iz čijeg se naslova (jednako tako i iz naslova samog lista) naslućuje smjer osnovne ideje i patriotskog stava mlade Zagorke, list po prvom broju biva zabranjen, a roditelji je udaju za Andriju Matraya, Mađara koji je Mariju odveo u ropstvo njegove patološke škrtosti. Upravo taj boravak u Mađarskoj, te četiri godine bile su presudne za njen novinarski angažman. Hrvatici u tuđini, u zemlji okupatora hrvatskog tla, tri bitna događaja postavila su sudbinske temelje njenoj budućoj karijeri: savršeno je naučila mađarski jezik**;** pohađajući večernju školu za telegrafiste upoznala se sa tada modernom tehnologijom koja je u novinarstvo unijela napredak u prenošenju informacija; strastveno se posvetila pisanju koje joj je postalo potreba i izlaz iz mučne atmosfere bračnog života. Kao brak njenih roditelja koji je ostavio gorak okus, brak sa Matrayem dodatno je učvrstio njenu odbojnost prema toj zajednici muškarca i žene. (Lasić, 1986: 46-47)

Saznavši da Zagorka potajno piše, škrti muž opsjednut novcem nastojao je pronaći priliku kako bi to unovčio. Njene radove je slao urednicima nekoliko mađarskih listova koji

su potvrdili njen izniman talent. Nakon studentskog spaljivanja mađarske zastave na Jelačićevom trgu u Zagrebu 16. listopada 1895. godine zatraženo je od Marije da člankom osudi taj događaj. Umjesto toga, ona je napisala hvalospjev zagrebačkim studentima. Ovaj trenutak, kao i pokušaj muževog smještanja Zagorke u ludnicu proglasivši je ludom, bio je povod za njen bijeg u Hrvatsku. Prije ovog događaja pisala je članke protiv mađarske vlasti koje je slala uredništvu opozicijskih mađarskih novina, a poznat je posebno članak *Korbač i zob* iz siječnja 1895. godine koji je podignuo veliku prašinu unutar mađarske vlade. **(**Zagorka.net, 2020**)** Također, tijekom boravka u Mađarskoj pisala je pjesme i crtice koje je objavljivala u *Bršljanu* pod raznim pseudonimima, ali neke i pod muževim prezimenom. (Blažević, 2014: 12)

Po povratku iz Mađarske, kratko je živjela u Sremskoj Mitrovici kod rođaka. Kada je otkriveno da piše političke članke za mitrovački list *Hrvatski branik* i slavonskobrodski list *Posavsku Hrvatsku* morala je napustiti Sremsku Mitrovicu. Vlakom je otputovala za Zagreb gdje je nekoliko mjeseci preživljavala prodajom svog nakita, za njom je izdana i tjeralica koju je pokrenuo njen muž kako bi „bolesnu i ludu“ ženu smjestio u psihijatrijsku instituciju. U Zagrebu uhvaćena, proglašena zdravom i oslobođena, ali je izgubila pravo na veliki novčani iznos koji je trebala dobiti kada navrši punoljetnost. No s punoljetnošću je sada stekla puno važniji temelj - pravo na oslobođenje od bračnih okova. Sada je mogla biti potpuno svoja, slobodna mlada žena s „*nevjerojatnom ambicijom da uđe u najrenomiraniji hrvatski dnevnik, u dvorac hrvatskog novinarstva!“*. (Lasić, 1986: 53) Stekla je pravo na potpunu neovisnost, na mogućnost punog vlastitog samoostvarenja, oslobođena i od veza s roditeljima u kojima nikad nije imala podršku. U međuvremenu se dogodila još jedna tragedija u njenom životu – tuberkuloza joj je uzela mlađu sestru Dragicu koju je posebno voljela.

„Mlada, neugledna, loše odjevena, neprivlačna ali po nisku rastu upadljiva žena,… bez prijatelja, bez podrške, bez novca…“ spašavala se radom. (Lasić, 1986: 53-54) Struja mladih ljudi, zagrebačkih studenata oporbenjaka prihvatili su je u svoj krug. To je bio početak strastvene predaje ideji narodnog otpora protiv Khuena i mađarske vlasti, ideji slobode naroda i nacionalnog identiteta te slobode i ravnopravnosti žena u javnom djelovanju. Pomutnju u političkom životu na teritoriju Hrvatske izazvala je već svojim prvim anonimnim člancima namijenjenim oporbenim mađarskim listovima. Zbivanja kojima je svjedočila na željezničkim postajama kritički je opisala u članku koji joj je otvorio vrata u hrvatski dnevni list *Obzor*.

Njen novinarski rad, borba u opoziciji protiv Khuena te zagrebački politički život tema je svih njenih autobiografskih spisa. Iako prije svega književnica, s velikom ostavštinom književnih djela i romanesknih likova, o čemu će biti riječ u slijedećem poglavlju, sebe je doživljavala i prikazivala iznad svega kao novinarku i političku aktivisticu, sudionicu društvenih političkih zbivanja. Svoj književni rad smatrala je nevrijednim spomena. Lasić obrazlaže uzrok takvog Zagorkinog razmišljanja. Navodi da je književni rad usamljenička djelatnost, a politički rad, odnosno priklanjanje politici i novinarstvu kao ozbiljnom poslu stvara dojam direktne korisnosti i osjećaj pripadnosti jednoj većoj cjelini. Zagorka je obilježena teškim teretom osamljenosti i dobro je znala što znači ne postojati kao osoba i biti napuštena od svoje sredine tijekom života sve do ulaska u *Obzor*. Politički i novinarski angažman davao joj je smisao postojanja i osjećaj slobode u patrijarhalnom društvu za kojim je uvijek čeznula, da bude apsolutno svoja, nesputana i ostvarena kroz svoj rad. (Lasić. 1986: 60)

Zagorkin ulazak u *Obzor* nije bio ni malo jednostavan. On predstavlja samu srž odnosa građanskog, intelektualnog patrijarhalnog miljea u javnom društvenom djelovanju, osobito kada je posrijedi novinarstvo i aktualna politika. Smatrano je sramotno i nemoralno miješanje slabijeg spola (koji „slabije“ razumije) u javne poslove rezervirane isključivo za mušku populaciju. Tek kad je stupila u Obzor Zagorka je osjetila pravu gorčinu rodne podijeljenosti i diskriminacije. Došla je u doticaj sa patologijom muške superiornosti, posljednja i najveća prepreka dostojanstvu i samoostvarenju žene, koju spominje Lasić (navedeno u prethodnom poglavlju). S prezirom i mržnjom dočekana je od strane Šime Mazzura, iznimno inteligentnog i najmoćnijeg čovjeka u *Obzoru*, predsjednika Dioničke tiskare i Ravnateljskog vijeća, uglednik visokih građanskih krugova. Smatrao ju je osobom bez ugleda i imena, pogrdno je oslovljavajući babom, kravaricom i drugim nazivima. U njegovom listu mogao je pisati samo onaj tko je „netko“, misleći pri tome na stalešku pripadnost, obiteljsko zaleđe, školovanost i položaj u društvu te na rezerviranost novinarske profesije isključivo za muški rod. **(**Lasić, 1986: 68**)**

U nastojanju ulaska u dnevni list *Obzor* anonimno je pisala udarne političke članke mađarskom oporbenom tisku koje je zatim, prevedene na hrvatski, slala anonimno uredništvu *Obzora*. Njeni politički članci, političke reportaže, izazvali su čitavu buru reakcija na hrvatsko-mađarskoj političkoj sceni. *Obzor* je bio oporbeni list čije je uredništvo sa punim zadovoljstvom prihvaćalo materijale koji su kritizirali društveno stanje i aktualnu vlast.

Sama protiv svih, uz poneku ključnu osobu koja joj je koliko toliko bila naklonjena, u *Obzor* ušla je 1896. godine i u uredništvu lista uspjela ostati pune 22 godine, sve do 1918. Spomenuti članak, naslovljen *Egy percz!* što u prijevodu s mađarskog jezika znači „jedan časak“ objavljen je u listu 31. listopada 1896. godine pod pseudonimom Zagorka, kasnije preštampan i u drugim listovima. U njemu donosi reportažu o surovosti uporabe mađarskog jezika kao službenog jezika na hrvatskim željeznicama:

> *„… seljaci ne razumiju mađarski, dobivaju krive karte, ulaze u krive vlakove, ne znaju da uzvik „egy pertz“ znači da tu vlak stoji samo „jedan časak“, plaćaju globu a kondukteri ih tuku. Prizori koji sami po sebi nameću zaključak: taj narod trpi, njega zapravo nitko ne brani, ali silnici i gospoda treba da znaju da bi mogli doći do kolodvora na kojem će narod njihovoj vlasti poviknuti „egy pertz!*““ (Lasić, 1986: 67)

Pod tim pseudonimom vrlo brzo je postala prepoznata kao produktivan autor tog renomiranog lista te je ostao zabilježen kao slavni dio njenog identiteta. Zahvaljujući biskupu Strossmayeru, najvećem suvlasniku Dioničke tiskare i lista, i njegovom neosporivom utjecaju, nakon što je doznao za karakternu ženu iznimnih intelektualnih sposobnosti Zagorka je primljena u uredništvo lista. (Lasić, 1986: 69-70) Na to danas možemo gledati kao izniman, čudesan uspjeh prve hrvatske novinarke u strogom patrijarhalnom radnom okruženju. Napokon se ogromnim korakom približila svojoj čežnji za slobodom, za pisanjem, za korisnošću i osjećajem postojanja, odmicanjem od epiteta „nitko“. Ogroman je to uspjeh koji je plaćala velikom cijenom – prezirom, zgražanjem, ponižavanjem. To je razdoblje duboko ukorijenjene misli o ženama kao izrazito slabijem i podređenom spolu, rodna diskriminacija izrazito je snažna i svako, makar ono bilo i vrlo neznatno, uključivanje žene u bilo kakve javne poslove smatralo se sramotnim i nemoralnim. Zagorka je bila žrtva tog krutog, zakukuljeno patrijarhalnog sustava.

U tajnosti je ostvarila suradnju s *Obzorom*. Smještena u zasebnu prostoriju kako bi spriječili sramotu lista i onemogućili da je netko vidi, pisala je vlastite članke, radila na korekturi lista skrivajući svoj identitet, a jednako tako i identitet drugih autora kako vlast ne bi doznala za njih. Nakon završetka radnog dana u redakciji, gdje je redovito ostajala do dugo u kasno popodne, svoj rad nastavljala je kod kuće. Od samog početka rada u Obzoru svoj cijeli dan posvetila je pisanju koje bi često završavala u ranim jutarnjim satima. Postala je radoholičar, potpuno se predavši svom talentu. To je bio simbol njene slobode. Može se reći

da je Zagorka počela osjetiti život, da ga je konačno počela duhovno i ispunjeno živjeti kroz svoje pisanje. Lasić tako citira njenu misao: „Uhvatio me rad kao neka manija. Što više je bilo rada to je bila moja sreća sigurnija i veća.“ (Lasić, 1986: 74) Lasić uspoređuje Zagorku i Mazzura kao dvoje velikih radoholičara, a spominje i poticajne razloge njegovog još većeg prezira i netrpeljivosti prema njoj:

> „*Dakle, i Mazzura i Zagorka bijahu neumorni, veliki radnici. Ta je radna energija, međutim, bila upotrijebljena u suprotnim pravcima pa je tako još više pridonosila razlazu i sukobu. Lako je zamislit reakciju toga visokog, dostojanstvenog, hladnog, ironičnog, racionalnog, bogatog i elegantnog muškarca uvjerenog u superiornost muške inteligencije te pretjerano sitne, neugledne, temperamentne, dobroćudne, sentimentalne, siromašne i loše odjevene žene. Sve bi još možda bilo dobro da Zagorka nije bila tako dinamična i poduzetna pa je proširila svoju aktivnost i na područja koja nisu bila u direktnoj vezi s njezinim novinarskim poslom.*“ (Lasić, 1986: 75)

U svom neiscrpnom radu pisanjem se borila protiv Khuena i ugnjetavačke mađarske politike i vlasti, protiv službenog mađarskog i njemačkog jezika u svakodnevnom govoru, borila se za pravo žena u javnom djelovanju, za pravo njihovog glasa po čemu se danas smatra začetnicom feminizma u Hrvatskoj. Djelovala je i javno, po zagrebačkim ulicama, angažirajući i đake i studente u promoviranju hrvatskog govora. 1897. godine uspjela je organizirati i radnice tiskare u *„Kolo narodnih žena*“, ženski sindikat koji je Mazzura zabranio, ali je Zagorka kasnije i dalje uspješno s njima surađivala. Zbog svog takvog javnog djelovanja kao žena je prezirana, smatrana ludom, a njen sitan i neugledan izgled pogodovao je raznim zlonamjernim komentarima i teškim osudama iz čega su se izrodili i pogrdni nadimci kao *antikulturna sufražetka, odurni Mannweib* (muškarača) i brojni drugi. Ona je to kompenzirala „maničnim“ pisanjem u čemu je bila sva njena zadovoljština. Pisala je političke reportaže, feljtone, crtice, humoristične skice, romane u nastavcima (izlazili su u Obzoru i drugim novinama i časopisima s kojima je surađivala). (Lasić, 1986: 76) Često je portretirala osobe iz tadašnjeg javnog života. Crticama, feljtonima i kratkim pripovijetkama opisivala je događaje iz različitih društvenih sredina. Nadarena humorom vrlo rado je kroz komične situacije prikazivala bračne odnose. Aktivna je bila i u kazalištu, u HNK izvedene su u to doba neke njene jednočinke, mnoge su odbijene ili cenzurirane. (Lasić, 1986: 97-99) Pobliži pregled njenog književnog i kazališnog rada biti će prikazan u slijedećem poglavlju. Sve je to radila anonimno, nepotpisano ili uz pseudonime i šifre: Z, Zagorka, Petrica Kerempuh (u

časopisu „Trn“), Iglica i drugi. Nije se smjelo saznati da ih piše žena. Osim u Obzoru i Trnu pisala je i u drugim najutjecajnijim književnim listovima „*Vijencu“* i sarajevskoj „*Nadi*“. Dorica Blažević (2014) istražila je i zapisala naslove 41 novina i časopisa u kojima je Zagorka objavljivala. Osim rada na korekturi, Zagorka je imala ulogu političkog suradnika posebno kada se ticalo hrvatsko-mađarskih pitanja. Već je 1897. godine bila prisutna na izbornim skupštinama i izvještavala o toku izborne kampanje. (Lasić, 1986: 71-72)

Spomenuti glavni nositelj Obzora, Šime Mazzura, uporan je bio u nastojanju uklanjanja Zagorke iz redakcije. 1900. godine to je pokušao dovođenjem novih sposobnih ljudi u list kao što je dr. Milan Heimerl. On je, poput Pasarića, poštivao njenu energiju i vjerovao u njen talent te je odbio zaposliti se na štetu Zagorke. Oboje su ostali u redakciji. Heimerl je dakle, uz gl. urednika lista Pasarića, pripadao malobrojnoj skupini onih koju su vjerovali u talentiranu ženu. Njih dvojica su ključni u prepuštanju uredništva Zagorki tijekom burnih zbivanja 1903. godine. Nezadovoljstvo mađarskim samovoljnim autoritetom (unatoč Nagodbi iz 1886. prema kojoj su svi narodi unutar Austro-Ugarske Monarhije imali pravo na slobodu i suverenitet unutar svog nacionalnog teritorija), prisilnim postavljanjem mađarskih zastava na željezničkim kolodvorima i natpisa na mađarskom jeziku kulminiralo je brojnim prosvjedima i zahvatilo široku masu ljudi, a zahvaljujući sili vlasti nemiri su postali nasilni. Lasić u svom djelu ostavlja komentar: „Bio je to pravi narodni pokret protiv omrznute diktature“. (Lasić, 1986: 109) Uhićenjima nisu uspjeli izbjeći ni članovi Obzora koji je bio vodeći oporbeni list i trn Khuenovoj diktaturi. Pasarić i Heimler završavaju u zatvoru i uredništvo lista prepuštaju Zagorki. (Lasić, 1986: 110-111) Najomraženija žena bila je nekoliko mjeseci glavna nositeljica uredništva koja je uspjela održati list na životu.

Kao suradnik pokreta protiv mađarske vlasti u to vrijeme bila je vrlo aktivna i izvan svog lista, što je već ranije spomenuto. Organizator je velikog prosvjeda žena ispred banskih dvora. (Lasić, 1986: 112) Na nekoliko dana i sama je završila u zatvoru na što je, prema njenim autobiografskim spisima, bila ponosna jer se tim činom osjećala ravnopravnom muškarcima. U zatvoru je u tih nekoliko dana napisala roman Evicu Gupčevu čime započinje njen strastveni rad na književnom stvaralaštvu. (Lasić, 1986: 114)

Nakon tog burnog perioda često je bila suočena sa otkazom, bez obzira na njene uspjehe kojima je podizala tiražu lista. Uspjela se održati i opstati u Obzoru, radeći na starim poslovima, korekturi, pišući feljtone i baveći se mađarskim temama. Tada je u podlisku Obzora 1903. godine u nastavcima izlazio njen roman Vlatko Šaretić, a zatim ga je iste

godine biskup Strossmayer pretiskao o svom trošku u knjigu. (Jakobović-Fribec, 2008: 48; Lasić, 1986: 119) To je ranije, 1899. godine, učinio i sa njenim prvim romanom Roblje koji je također izlazio u Obzoru. (Jakobović-Fribec, 2008: 47)

1905. godina bila je vrlo teška za Zagorku i njen rad. Iste godine osnovana je Hrvatsko-srpska koalicija koja je podržavala mađarsku opoziciju. Nepoštivanje već spomenute Nagodbe na brojnim područjima društvenih i političkih odnosa Monarhije prema narodima unutar nje tijekom godina snažno je jačalo opoziciju do te mjere da je na proljetnim izborima 1906. godine u Hrvatskoj udruženo pobijedila mađarska opozicija s Hrvatsko-srpskom koalicijom. Bio je to veliki događaj i ogroman presedan na političkoj sceni koji je osnažio političku struju usmjerenu ka njegovanju i očuvanju suvereniteta Hrvatske. To je napokon otvorilo vrata ravnopravnim pregovorima. U svibnju 1906. delegacija Hrvatskog sabora pristigla je u Budimpeštu kako bi u mađarskom parlamentu, na zajedničkom zasjedanju, raspravljali o temeljnim pitanjima državnopravnih odnosa mađarske vlasti na teritoriju Hrvatske. Kao članica uredništva Obzora, Zagorka je imala ogromnu prednost ispred svojih kolega jer je jedina izvrsno poznavala mađarski jezik. Time se Obzor opet okoristio svojom najomraženijom članicom i njenim „nepostojećim“ talentom te je zajedno sa hrvatskom delegacijom poslana u Budimpeštu kako bi pratila tamošnja zbivanja u mađarskom parlamentu i izvještavala o njima. Ostala je tamo sve do srpnja 1907. godine kada je uslijed nepomirljivih razlika hrvatska delegacija pod vodstvom Frana Supila napustila sabor. (Lasić, 1986: 151-152) Vjerojatno nije ni slutila kolikog odjeka će imati njena prisutnost tom događaju, ne samo na teritoriju Monarhije nego i na europskoj i svjetskoj novinarskoj sceni. Jedina žena novinarka privlačila je veliku pozornost svih prisutnih, posebno stranih dopisničkih kuća. Pisala je živopisne političke reportaže koji su imali odjeka u cijeloj Hrvatskoj i izvan nje. Njima je detaljno zabilježila govore, rasprave, napetosti i emocije prisutnih zastupnika. To je jedan od najbitnijih povijesnih događaja u kojem je jedan narod nastojao očuvati svoj integritet i vlastitu slobodu, a Zagorka je bila prisutna u samoj srži zbivanja. Intervjuirala je važne ličnosti s hrvatske i mađarske političke strane. Stekla je reputaciju ozbiljnog političkog izvjestitelja. U uglednom francuskom listu Figaro okarakterizirana je kao „*neko malo čudovište od talenta i sposobnosti*“, a slovački poslanik Milan Hodža (kasnije čehoslovački predsjednik vlade) opisao ju je “*hipermodernom osobom*“ koja je došla iz zaostale provincije. S iznimnim poštovanjem prema njoj odnosili su se ne samo on nego i drugi strani državnici. Zagorka je uživala veliki ugled izvan granica svoje domovine, a njeni članci bili su popularniji od mnogih drugih članaka stranih listova. Obzor

je tada imao porast naklade kakav ni jedan dnevni list do tada nikada nije imao u Hrvatskoj. (Lasić, 1986: 158-159) Ali, muška taština je i dalje bila golema.

O njenoj popularnosti govori i podatak da je njoj u čast 1907. godine u Budimpešti organizirana proslava njenog desetogodišnjeg novinarskog rada. Te godine postala je i član sindikata inozemnih dopisnika u Budimpešti. Njen ponos je proizlazio iz činjenice da je tamo smatrana „ozbiljnim ravnopravnim radnikom“. Koliko je bila napredna, odnosno koliko je bila iznad patrijarhalnog sustava vidi se i u njenoj tvrdnji koju je izvukao Lasić iz njenog autobiografskog spisa *Kako je bilo*, objavljenog u Beogradu 1953. godine, u kojem između ostalog piše: „*…i stalnog ponižavanja što sam ga doživljavala u mojoj domovini od zabluda društvenog poretka i omalovažavanja ženskog roda*.“ (Lasić, 1986: 160) Iznimno ju je cijenio i Frano Supilo koji ju je oslovio: „*Zagorčice, Vi ste muž na mjestu*!“, nakon što je odbila velike ponude značajnih mađarskih listova čime bi kročila na teren europskog novinarstva. (Lasić, 1986: 162)

Lako se prepustiti dojmu koliko je teško preskočiti još neke detalje iz njenog bogatog i dinamičnog života, kako je to detaljno zapisao Lasić, ali u radu se nastoji navesti samo najbitnije kako bi se složio kolaž vremenskog perioda u kojem je teško bilo biti žena, a kamoli žena koja je svojim ponašanjem, svojom enormnom energijom prkosila svim ustaljenim vjerovanjima, odnosno „zabludama“ zakukuljenog sustava i zbog toga bila često „rušena“ i ponižavana, ali nepopustljiva u svojim uvjerenjima, u borbi za ženska prava, slobodu pojedinca i nacije.

Friedjungov proces još je jedan bitan događaj u njenoj karijeri. U prosincu 1909. godine Obzor ju je poslao u Beč kako bi popratila proces koji je započeo austrijski povjesničar i profesor Heinrich Friedjung optuživši Hrvatsko-srpsku koaliciju za suradnju sa srpskom vladom i veleizdaju. Koalicija je oslobođena optužbi, a Friedjung osramoćen zbog korištenja krivotvorenih dokumenata. Zagorka je opet bila u središtu europskog novinarstva i svjetskih novinskih agencija. Od nje su dobivali točne i istinite podatke. Nepotkupljiva Zagorka odbila je ogromnu novčanu ponudu kojom su je iz austrijske vlade pokušali podmititi kako bi plasirala lažne podatke. Za vrijeme tog procesa upoznala je češkog državnika Tomaša Masaryka. Masaryk je pružao pomoć i podržavao Koaliciju, a Zagorka je s njim dobro surađivala. (Lasić, 1986: 175-176) Puno godina poslije, kada je Masaryk bio predsjednik Čehoslovačke, na njegov poziv držala je u Pragu predavanja o političkom novinarstvu.

1910. godine zahvaljujući svojoj reputaciji sudjelovala je u osnivanju prvog hrvatskog novinarskog društva te je izabrana u upravno vijeće društva. Iste godine se ponovo udala, za jedanaest godina mlađeg pisca i novinara Slavka Amadeja Vodvarku. Te godine pisala je feljtone za tada osnovane Hrvatske novosti. Točnije, pisala je u nastavcima svoj prvi roman kriminalističkog žanra – Kneginju iz Petrinjske ulice, po kojemu je postala poznata kao začetnica tog žanra u Hrvatskoj. (Lasić, 1986: 177-178) Teško je u ovom poglavlju ne dotaknuti u njezin književni rad kada je gotovo potpuno i vezan uz posao kojim se bavila, dijelom zbog promicanja vlastitih stavova, dijelom i stoga što su služili za podizanje svijesti društva o nacionalnom identitetu i društvenim prilikama u zemlji pa su njena djela imala i političku ulogu, dijelom zbog njene borbe za ravnopravnost žena koje je promicala kroz svoje snažne ženske likove, a dijelom i što je u određenom periodu svog života bila prisiljena pisati romane u nastavcima u podlisku Obzora kako bi opstala, odnosno kako bi preživljavala, s „mrvicama kruha“ koje je primala za svoj rad, iskorištavana i ucjenjivana. Nakon izlaska spomenutog kriminalističkog romana, od 1911. godine započinje značajan i dug period pisanja povijesnih romana po kojima je postala najpoznatija. (**Internet**) Već u prvim godinama rada u Obzoru, kako znamo, podršku za pisanje romana pružao joj je sam biskup Strossmayer, pronicljiva osoba koja je, upoznavši Zagorku, imala viziju o domaćim povijesnim romanima koji bi istisnuli propagandu njemačke i mađarske literature na hrvatskom teritoriju**.** Tu zamisao ostvarila je tek mnogo godina poslije. Najplodnije razdoblje Zagorkina pisanja tih romana bilo je između dva svjetska rata kada je živjela u hotelu Esplanadi, o čemu će biti riječi u sljedećem poglavlju. Kako je već ranije spomenuto, uz ovo pisala je i brojne članke u obliku crtica i feljtona, humoreske i satire iz različitih područja života, ne samo u Obzoru nego i u brojnim drugim dnevnim tiskovinama i časopisima s kojima je surađivala. Veliki broj njezinih članaka bio je posvećen položaju i sudbini žene. Posebno je to bilo aktualno 1909. godine. Tada je nakon objavljivanja njenog članka „*Napredna žena i današnji muškarci*“ i članaka drugih autora na temu ravnopravnosti spolova u listu Zvono nastala rasprava putem novinskih tekstova poglavito između nje i književnika Antuna Gustava Matoša koji je ismijavao njihove feminističke stavove o emancipiranoj ženi. (Lasić, 1986: 169) Na ovu temu ravnopravnosti žene odnosi se i članak „Hrvatska izborna reforma i žene“ u kojem ističe pravo glasa za žene, objavljen 1917. godine u časopisu Ženski svijet.

1918. godine napustila je Obzor. Te godine saveznice Antante pobijedile su u Prvom svjetskom ratu, Austro-ugarska se raspala, a Hrvatski sabor osnovao je Narodno vijeće i

nastalo je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. (**Enciklopedija**.hr, 2020) U teškim životnim uvjetima uspjela je dobiti posao u Jutarnjem listu u kojem, nadahnuta znanošću, poglavito Teslinim izumima, objavljuje novožanrovski roman Crveni ocean kojim u Hrvatskoj postaje začetnica znanstvene fantastike. Zagorka je doživjela još dva uhićenja u svojoj karijeri, a usko su vezana za pisanje njenih povijesnih romana. O tome će riječi biti u sljedećem poglavlju.

Odbivši ponudu velikog berlinskog izdavača da prevodi novi list za domaćice namijenjen hrvatskom teritoriju, sa sumnjom u novi pokušaj plasiranja germanskih ideja hrvatskoj ženi, ostvarila je vlastitu ideju i 1925. godine pokrenula Ženski list kojem je bila urednica. List je sadržavao raznovrsne članke o društvenim i svakodnevnim temama. (**Internet zagorka.net**) Njezina karijera bogata je i za već spomenuto iskustvo držanja političkih predavanja koje je vodila u Pragu 1929. kao gošća tadašnjeg predsjednika Čehoslovačke Tomaša Masaryka, gdje je ujedno i nastavila istraživati građu za svoje povijesne romane. (**Internet**) Nešto ranije, tijekom istraživačkog rada u Beču, Masaryk ju je spasio od uhićenja pod optužbom austrijske vlasti da svojim djelima promovira protugermansku propagandu, titulirajući je kao „švabožderku“. (Brešić, 1997: 486**)** Još nekoliko podataka koji nisu spomenuti u uvodnom poglavlju potrebno je ovdje navesti. 1931. godine proslavljena je obljetnica njezinog tridesetogodišnjeg novinarskog rada. Zbog neslaganja sa svojim kolegicama koje su se vraćale konzervativnijem ideološkom smjeru, po izlasku iz Ženskog lista 1938. započinje izdavati svoj novi list Hrvaticu. Sva zarada koju je Hrvatica ostvarivala pretplatama svojih čitateljica bila je usmjerena na financiranje tiskanja svojih romana u knjigama. (**Internet 2020**) Njen život je i dalje bio puko preživljavanje. Od prodaje knjiga nije ostvarila nikakvu financijsku korist. U autobiografiji Što je moja krivnja navodi kako ju je tiskara obmanjivala skrivajući podatke o velikom povećanju čitatelja i zarade koju je tiskara ostvarivala. (Brešić, 1997: 493) Na njenu borbu za identitet žene i ženska prava veže se i studija o povijesti žena Neznana junakinja hrvatskog naroda objavljena 1939. godine. U toj studiji piše o uglavnom nepoznatim i neimenovanim hrvatskim ženama sa velikim i značajnim ulogama u važnim događajima kroz hrvatsku povijest. (**Internet**)

Unatoč teškim životnim prilikama, već spomenutom režimu NDH u uvodnom poglavlju, koji joj je zabranjivao i plijenio njen rad jer je svojim tekstovima „radila“ protiv ideoloških okvira vlasti i crkve, nastavila je pisati svoje romane. Održavala je sastanke i predavanja, a objavljivala je i tekstove u listu Nova Hrvatska. Iako nije uspjela pristupiti

Partizanima, 1945. godine postala je članica Antifašističkog fronta žena gdje je bila vrlo aktivna. (**Internet**)

Svoj život Marija Jurić Zagorka detaljno je opisala u autobiografijama:

1. *Poznata hrvatska spisateljica svojoj publici o svome radu* (1932.),
2. *Kamen na cesti* – roman inspiriran vlastitim životom objavljivan u Ženskom listu od 1932. do 1934. godine (tiskan u knjizi 1938.),
3. *Što je moja krivnja* – kronologija cjelokupnog Zagorkinog rada (1947.),
4. *Iz Zagorkinih memoara* (u Ilustrovanom tjedniku 1952.),
5. *Kako je bilo* (1953., Beograd).

Hrvatsko novinarsko društvo 1995. godine utemeljilo je najprestižniju godišnju novinarsku nagradu za pisano novinarstvo *Marija Jurić Zagorka*. U čast Mariji Jurić Zagorki, njenom profesionalnom novinarskom radu 1912. godine postavljena je spomen ploča u prostoriji za novinare Hrvatskog sabora koja od tada nosi ime „Novinarska soba Marije Jurić Zagorke".

Književni put Marije Jurić Zagorke

Iako je teško razdvojiti Zagorkin novinarski rad od književnog jer su se tijekom njenog života oni međusobno ispreplitali noseći žig Zagorkine borbe i buntovnosti protiv tradicionalnih društvenih normi, potlačenosti žene i političke opresije režima kojima je svjedočila, u ovom poglavlju kratko će se dati pregled njenog književnog rada i glavnih tematskih motiva kao nositelja radnje.

Kao što je već spomenuto, Zagorka se nikada nije smatrala književnicom. Ona je svoja djela smatrala nuždom, literaturom sa zadaćom. Dobrim dijelom bila je prisiljena pisati romane i to romane u nastavcima kako bi opstala u „Obzoru" i drugim novinskim kućama s kojima je surađivala. Lasić u svom već spomenutom djelu navodi tri razloga njenog neprihvaćanja titule književnice: književnost kao usamljenička djelatnost za razliku od političkog i novinarskog rada kao društveno korisnih djelatnosti, u kojima individua postaje

vidljivi dio zajednice; netolerantnost i prezir prema trivijalnoj književnosti i težak suživot „*simplificiranog narativnog diskursa*“ sa oblicima visoke književnosti sve do druge polovine dvadesetog stoljeća te Zagorkina nevjera u vlastito pisanje i vlastitu književnost koju je smatrala samo praktično korisnom. Unatoč ismijavanju i preziru višeg sloja društva bila je najčitanija autorica. Na sebe je gledala isključivo s novinarskog i političkog stajališta, ali trajno je ostala prisutna na hrvatskoj sceni zahvaljujući njenom bogatom književnom stvaralaštvu koje je potpuno obilježilo njen cjelokupan životni rad. (Lasić, 1986: 59-67)

Spisateljski život započela je rano u djetinjstvu. Talentirana djevojčica od prvog dana školovanja isticala se svojom inteligencijom i marljivošću. Tek je tijekom svog boravka u djevojačkoj školi Samostana sestara milosrdnica našla svoj mir, sigurnost i veliki poticaj u pisanju zahvaljujući sestri Bernardi koja joj je bila puna podrška u razvijanju njenih sposobnosti. Samostan joj je pružao veliku utjehu i odmak od nesretnog djetinjstva. U svom prvom samostanskom časopisu koji je sama uređivala često je pisala priče i legende seljaka Tenšeka koje je rado slušala u bijegu od surove obiteljske stvarnosti, nazvavši ih „Pripovijesti staroga Tenšeka“. (Lasić, 1986:19) Tijekom školovanja u samostanu religija je imala veliki utjecaj na njen život pruživši joj snažnu utjehu, što se odrazilo i na njeno pisanje. Tako je pisala pjesme o Isusu, o Majci Božjoj i o životima svetaca. U samostanu se zaljubila u kazalište i tada već postala prvi dramski pisac i vrlo aktivna glumica školske kazališne skupine. (Lasić, 1986: 32). Biblijski motivi tijekom cijelog školovanja bili su joj preokupacija što se odrazilo i na njenu prvu školsku dramu „*Kalista i Doroteja*“, s temom mučeničkog života kršćana iz rimskog vremena. Nacionalni žar koji je stekla u toj ranoj mladosti bio joj je još jedna misao vodilja kroz život, a koju je čvrsto promicala u gotovo svim svojim djelima. U tom periodu školovanja napisala je patriotsku pjesmu o žrtvovanju za domovinu kao i nacionalnu dramu u stihovima „Katarina Zrinska“. (Lasić, 1986: 37) Rad, čitanje, pisanje i učenje, kojima se posvetila od rane mladosti, bili su izlazna putanja prema slobodi, kao zaštita od nesretnog djetinjstva i kasnije kao svrha njenog individualiteta i nezavisnosti u razdoblju, može se reći, okrutne, ropske potlačenosti žena.

Sretne okolnosti u nesretnim vremenima „brutalne“ rodne diskriminacije omogućile su joj ulaz u prostor novinarstva i politike što je otvorilo put njenom spisateljskom talentu i izoštravanju vlastitih sposobnosti. Feljtonski romani, romani u nastavcima pojavili su se u prvoj polovini 18. stoljeća i njihova popularnost je porasla zahvaljujući uvođenju obveznog školovanja i porastu pismenosti. Pojava širih slojeva publike uvjetovala je i proizvodnju popularne književnosti. (Nemec, 2006:203). Priloženi kao podlistak u dnevnom tisku, romani

u nastavcima omogućili su razvlačenje napetosti radnje, prekidanje priče u najnapetijem trenutku, stvaranje novih napetih neizvjesnosti i odgađanje temeljnog raspleta u nedogled. Nemec (2006: 211) spominje pojavu feljtona i sveščića kao marketinški trik novinskih kuća koji je utjecao na snažan porast prodaje novina i časopisa stalnim stvaranjem kontinuiteta čitateljevog zanimanja za priču. Dalje navodi da se raslojavanje čitateljske publike na hrvatskom području javilo tek krajem 19. stoljeća, a „*hrvatski popularni roman svoju snažnu afirmaciju doživljava u prvoj polovini 20. stoljeća, zahvaljujući upravo ključnoj ulozi prve profesionalne hrvatske novinarke Marije Jurić Zagorke. Unatoč marginaliziranju, ona je proširila hrvatski čitateljski krug i ostvarila veliku popularnost trivijalne književnosti*." Svojom stečenom sposobnošću razvijanja radnje u nedogled, koju je usavršila velikim dijelom zahvaljujući egzistencijalnim pritiscima, podizala je prodaju lista i u periodima kada nije bilo značajnih političkih događaja. Nemec (2006: 213) spominje podatak o čak 620 nastavaka Plamenih inkvizitora u Jutarnjem listu. Često puta zabranjivana, cenzurirana, ucjenjivana i prisiljavana na pisanje književnih djela stvorila je bogati opus koji je rado čitao široki krug društva, prije svega čitateljice, ali i čitatelji koji su u njenim djelima tražili heroje i poistovjećivali se s njima, jačajući svijest osobnog i nacionalnog identiteta. Zagorkin cjelokupni novinarski i književni rad protkan je snažnim smislom za humor, što je ublažavalo sumornu sredinu punu netrpeljivosti i mržnje prema ženi iz krugova njenih suradnika kao i onih krugova ili slojeva o kojima je pisala suprotstavljajući istinu licemjerju. Također, likovi njenih djela, junaci i junakinje, ponajčešće „mali" ljudi, odražavali su njenu svijest, bili su borci za pravednost i slobodu, za čiste i moralne ljudske vrijednosti, protiv nepravedne rodne diskriminacije i potlačenosti žena. To su bili likovi obilježeni vlastitim idealima i uvjerenjima za koja su spremni na velika odricanja, napuštajući ljubavnu sreću i ugrožavajući vlastiti život. Radnju je često smještala u ranija vremenska razdoblja hrvatske povijesti, potkrjepljujući je temeljito istraženom arhivskom građom. No, unatoč Strossmayeru, koji je Zagorku vrlo rano poticao na pisanje povijesnih romana shvaćajući njihovu važnu ulogu u istiskivanju propagande njemačkih romana, povijesnom tematikom opširnije se počela baviti tek u razdoblju između dva svjetska rata kada je i započeo njen najplodniji književni rad.

Zagorka je u djelima jasno izražavala nacionalnu svijest i kritizirala društveno i političko stanje kao i licemjerje visokih građanskih slojeva. Tako u svom prvom feljtonskom romanu *Roblje* (koji je izlazio u podlistu *Obzora* 1899. godine te iste godine preštampan u knjigu pod okriljem biskupa Strossmayera) opisuje protagonista Medardovića koji zbog ljubavi, tj. zbog uvjetovane ljubavi koju nameće njegova odabranica Danica, pripadnica sloja

dobrostojećih hrvatskih obitelji, protivno svojim idealima prihvaća službu mađarskog činovnika na željeznici i uči mađarski jezik. Medardović, zbog pomanjkanja vlastite volje ne uspijeva ispolagati ispite za više zvanje, propada i postaje obični financijski službenik, a njegova odabranica Danica udaje se za Mađara s kojim stvara obitelj po mađarskim uvjerenjima. Temelj radnje je uzaludnost otpora i nemoć pojedinca protiv sustava kao i problemi intelektualno-moralnog karaktera likova iz viših građanskih krugova rješenjem kojih dolazi i do razrješenja ljubavnih odnosa. Glavna misao o mađarizaciji Hrvatske, o sustavu koji gazi slobodnu svijest građana nigdje nije izravno istaknuta. Zagorka ju je zamaskirala postupnim razvojem radnje. (Lasić, 1986: 77-85) Ovo njeno djelo u temeljnoj ideji pomalo podsjeća na Orwellov distopijski roman *1984*. U tom je romanu također prisutna uzaludnost traženja slobode i borbe pojedinca protiv državnog sustava, sustava koji u ovom slučaju kudikamo brutalnijim metodama „proždire" glavnog protagonista i ukalupljuje ga u svoju cjelinu. Još je jedan Zagorkin feljtonski roman, imena „*Vlatko Šaretić*", jednako tako ozbiljne i tmurne tematike bez sretnog raspleta. Ukoričen je 1903. godine, također zahvaljujući biskupu Strossmayeru. Naslovljen je prema liku koji je utjelovljenje amoralnosti, bezobzirnosti, taštine, egoizma i pohlepe. Njegova gruba narav gazi preko svih ljudskih vrijednosti kako bi postigao društveni uspjeh. On je utjelovljenje one klase ljudi koju ne vode nikakvi ideali, one klase licemjernog sloja spremnog hladno pregaziti sva temeljna vrijednosna postignuća čovječanstva, razoriti društvene odnose i ljubavnu sreću bliskih osoba radi vlastitog uspjeha, radi svog vlastitog sebeljublja. Lasić za oba Zagorkina romana navodi misao da „*samo beskrupulozni i bezobzirni tipovi mogu uspjeti u ovom društvu, ljudi „srca", povjerenja i ideala bit će zgaženi i odbačeni*." (Lasić, 1986: 126)

Te iste godine, nekoliko mjeseci prije *Vlatka Šaretića* Zagorka je sudjelovala u već ranije spomenutom burnom periodu pobune protiv Khuenove vlasti i mađarske tiranije te je uz brojna hapšenja oporbenjaka i sama završila u zatvoru. Ti događaji, ali i njen ponos hrvatskim porijeklom, bili su povod za nastanak *Evice Gupčeve*, prve Zagorkine povijesne drame. Napisala ju je za vrijeme boravka u zatvoru, uvrstivši u djelo likove koji podsjećaju na stvarne aktere tadašnjih društvenih zbivanja. (Lasić, 1986: 131-133) Iako je tematski bila orijentirana na aktualne teme o progonu i narodnom otporu protiv Khuena radnja je smještena u vrijeme velike seljačke bune 1573. godine. (Lasić, 1986: 137) U drami također govori i o važnoj ulozi žena koje su sudjelovale u povijesnim događajima. Zagorka se služila svojim istraživačkim novinarskim porivom te je proučavajući povijesnu arhivsku građu „*došla do podataka o mnogim i anonimnim i imenovanim junakinjama hrvatske povijesti."*(**Internet**

2020, Zagorka.net) Drama je bila cenzurirana i zabranjena u zagrebačkom HNK da bi, nakon uspješne praizvedbe u Splitskom HNK 1904. godine, ipak bila izvedena i u Zagrebu 1905. godine, s nevelikim uspjehom zahvaljujući posprdnoj kritici iz redova Obzora kao i kritici Antuna Gustava Matoša koji se često negativno osvrtao na njen rad u javnom prostoru namijenjenom muškarcima. (Lasić, 1986: 149-150)

Zagorkin spisateljski nagon bio je neograničen. Osim navedenih djela, ona je cijelo to vrijeme pisala brojne članke, crtice iz vlastite društvene sredine po pričama koje je čula ili aktualnim događajima kojima je sama svjedočila, ne samo u *Obzoru* nego i u drugim vrlo značajnim novinama i časopisima. Tako je već u samom početku svoje karijere dospjela u tadašnje dnevne listove i najrenomiranije književne časopise kao što su Vijenac, sarajevska Nada, zagrebačka Prosvjeta, zadarski Narodni list i drugi. (Lasić, 1986: 94) Tematski je bila vrlo raznolika. Osim već spomenute mađarizacije i položaja žena, u svojim tekstovima bavila se problemom osamljenosti, strasti i ljubavi, pisala je putopise, portretirala osobe, bavila se problemima iz radničkog života, nepoštivanjem prava i sloboda, kako radnika, tako i žena. Zahvaljujući njenom iznimnom smislu za humor mnoge teme je obradila na komičan način pa tako njene kratke pripovijetke, crtice, satire i humoreske odišu dramskim i komičnim sukobima koji su uzrok brojnim problemskim situacijama i nesporazumima. Samo neki od naslova su: *Njegova tragedija, Nevjerni Toma, Najbolja prijateljica, Neprijatelj žena, Sa plesa*. (Lasić, 1986: 135) Jedina zbirka u kojoj je okupljen veći broj takvih kratkih proznih radova izdana je 1911. godine pod nazivom *Zagrebačke silhouette*. (Lasić, 1986: 98). Nadalje, mnoge od njih je scenski uprizorila. Od rane mladosti zaljubljena u kazalište, dramski je obradila uglavnom svakodnevne aktualne društvene teme kritizirajući zagrebačku svakodnevicu, bračne odnose, politiku i ideologiju. Za kazališne daske pisala je humoreske, vesele igre, satirične komade često u obliku jednočinki koje su imale ogromne uspjehe i kojima je punila kazalište. Naravno, sve je bilo uprizoreno pod anonimnošću autorice jer čim bi se saznalo o kome je riječ kritike su često iz vrlo pozitivnih prelazile u negativne što je ostavljalo težak teret na Zagorku. Možda i najteži kritički osvrt koji joj je ostavio trajan gorak okus, kako sama navodi u svojim autobiografskim zapisima kojima se služio Lasić, napisao je utjecajni zagrebački kazališni kritičar Oto Kraus nakon reprize njenog prvog dramskog komada (najavljen pod njenim imenom) *Što žena umije* postavljenog na pozornici HNK u Zagrebu 1901. godine, pogrdno je opisavši kao pisca „šund literature za kravarice“. (Lasić, 1986: 101) Prvi se uvijek pamte pa je vjerojatno to razlog što ju je ta kritika obilježila do kraja života. Uostalom, koga i ne bi obilježila kada značajan trud i talent potpuno predane

osobe uložen u neki rad službena kritika negativno ocijeni. Kako je i sama u djetinjstvu svjedočila teškim bračnim odnosima svojih roditelja te je stvorila sliku o braku kao izvoru nesreće, varanja i sukoba, o tome upravo progovara u toj prvoj postavljenoj jednočinki – o braku kao izvoru stalnog nemira. Taštinu, preljub, novac i društveni ugled, lov na bogatu udaju, mušku samouvjerenost, monotonu ljubav i sitničavosti bračnog života scenski uprizoruje 1903. godine u humorističnim jednočinkama *U lovu*, *Nesretna Ilica* i *Ustrijelit će se*. Njene radove u to vrijeme zagrebački HNK često je odbijao postaviti na scenu. Ali zbog toga ljubav prema glumi i kazalištu nije jenjavala. Kao aktivna glumica u amaterskim kazališnim skupinama Zagorka je na privatnim zabavama, priredbama te u drugim gradskim naseljima uspješno izvodila svoja scenska djela. Utrženi prihod od njihova izvođenja često je služio u dobrotvorne svrhe i to uglavnom za školovanje siromašnih učenika. (Lasić, 1986: 99-106) U kasnijim godinama na kazališnim daskama pojavili su se i njeni povijesni romani.

1904. godine u HNK uprizoren je dramolet *Filip Košenski* kojim opisuje bijedu radničke sredine, tj. upućuje socijalnu kritiku društvu. Lasić, pišući o ovome scenskom djelu, napominje kako je Zagorka imala izvanredne sposobnosti u kreiranju dramskih situacija. (Lasić, 1986: 143-144) Zajedno sa svojim budućim suprugom Amadejem Slavkom Vodvarkom napisala je lakrdiju s pjevanjem *Petrica Kerempuh*, ismijavajući predrasude i političke gluposti, koja je praizvedena u HNK 1906. godine. (Lasić, 1986: 163) Od svih njenih kraćih scenskih djela značajan je i „Intermezzo“ – šala, vesela igra u jednom činu, prvotno objavljena u Viencu 1902. godine, praizvedena u HNK 1908. godine, prilikom zakašnjele proslave Zagorkina desetogodišnjeg novinarskog rada. (Lasić, 1986: 104) U obliku šale ona prikazuje bračnu dramu zbog nevjere muškog partnera. Ovim djelom veliča žensku inteligenciju jer zahvaljujući pronicljivosti i ženskom lukavstvu spašava se brak. (Protrka, 2008: 228-229) Baveći se Zagorkom, istražujući njen bogat stvaralački rad, svaki od njenih tekstova, tih brojnih kratkih narativnih oblika, odnosno crtica koje su, kako navodi Protrka (2008: 229), u razdoblju moderne bili omiljeni čitalačkoj publici, sadrži temelj za spominjanje. Kako je ovo rad kojem je cilj dati kratak pregled bogatog Zagorkinog života i stvaralaštva, a to zapravo uopće nije lako uzimajući u obzir okolnosti njezinog života i rada gdje svaka njena aktivnost u javnoj društvenoj sferi, bilo da je riječ o političkom, novinarskom, književnom ili kazališnom djelovanju, predstavlja značajan pisani doprinos modernom društvu s ulogom borbe za ravnopravnost i identitet ženskog roda, borbe protiv „vjetrenjača“ onoga vremena na različitim frontovima, ovdje se neće uzimati u obzir svako pojedino njeno djelo, nego se želi dati jasan uokvireni pregled s pokušajem obuhvaćanja

bitnih odrednica cjelokupnog spisateljičinog opusa i rada**.** Uostalom, do sada je već objavljeno dovoljno znanstvenih radova okupljenih u zbornicima s detaljnom analizom i novim čitanjima velikog broja njenih kratkih i opsežnih dramskih djela, koji su lako dostupni. Značajno je ovdje, prije nego se nastavi s pregledom romana, spomenuti još i pučki igrokaz *Jalnuševčani*, praizveden 1917. godine u HNK. (Jug, 2014: 93) O uspješnosti ovog dramskog teksta svjedoči podatak da se nakon sto godina od praizvedbe redovito uprizoruje na kazališnim pozornicama današnjice, počevši tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća, pojavom većeg broja pučkih kazališnih skupina. U ovom scenskom prikazu obrađena tema aktualna je i danas. O čemu progovara u igrokazu najbolje je analizirano u radu Kristine Jug (2014: 93): „*Jalnuševčani su djelo koje oštro kritizira malograđanštinu, ocrtanu jalom, podmetanjima, koristoljubljem i spletkama… Tematizirajući političke prilike i niske strasti za moći, ocrtava ljude bez sposobnosti i ideja.“* Dakle, tematika je oblikovana oko nemorala, lakovjernosti i licemjerja, poroka, potpuno poremećenih vrijednosnih sustava, ali na kraju ipak presuđuje moral i dobrota. Imena muških likova predstavljaju njihove mane, a Zagorka također kritizira statičnost i neangažiranost žena, prikazujući ih kao spletkarice i ljubavnice. (Jug, 2014: 105)

Nakon osnivanja *Hrvatskih novosti* 1909. godine, u kojima je važno mjesto imao roman u nastavcima, početkom 1910. godine u tom listu počinje izlaziti *Kneginja iz Petrinjske ulice*, roman u 147 nastavaka kojim je Zagorka utrla put novom žanru kriminalističkog hrvatskog romana. Naravno, naklada lista naglo je porasla, a nastavci su objavljivani anonimno. Iste godine roman je pretiskan u knjigu, a Zagorka ga je ponovo objavila u Ženskom listu 1925. godine, za vrijeme njenog uredništva. (Lasić, 1986: 179) Roman započinje zagonetnim ubojstvom koje istražuje policijski činovnik, dok se rješenje ubojstva saznaje tek na samom kraju ovog slojevitog romana, nakon nekoliko kompliciranih zasebnih i na očigled potpuno nepovezanih priča različitih protagonista. Lasić navodi da se jedinstvena tematska poveznica unutar djela očituje u neumjerenoj ljubavi, odnosno u iracionalnosti ljubavne strasti. (Lasić, 1986: 191-192)

Dolazimo do vremena kada napokon počinje pisati povijesne romane po kojima je postala i ostala najpoznatija i najčitanija hrvatska književnica. Već je spomenuto da je romane pisala kako bi uspjela preživljavati u ucjenjivačkoj sredini. Iako joj književna kritika nije bila sklona ni sama nije bila svjesna koliko su njeni romani potraživani i čitani, čak i izvan nacionalnih okvira. Stvarni podatak o popularnosti i ogromnim nakladama koju su

dostizali Zagorka nije znala. Od nje su ti podaci skrivani, a na njima su se bogatili jedino urednici i nakladnici dok je ona životarila od vrlo skromnih iznosa kojima su je „častili".

1911. godine počinje izlaziti prvi povijesni roman iz ciklusa *Gričke vještice – Tajna krvavog mosta*. Izlazio je u *Malim novinama*, a do 1913. godine u tim novima izlaze i nastavci *Kontesa Nera* i *Malleus Maleficarum*. Romani su temeljeni na stvarnim događajima i osobama iz hrvatske povijesti. Zagorka je smatrala da se na temelju povijesti treba učiti. Kao vrsna novinarka nisu joj bile strane istraživačke tehnike te je za svoja djela proučavala povijesne činjenice, izvorne vjerodostojne dokumente, povijesnu građu o sudskim procesima, parnicama protiv stvarnih osoba na temelju kojih je izgradila svoje likove. Dva najpoznatija glavna lika, kontesa Nera i kapetan Siniša (Trenkov pandur), inkarnacija su grofice Marije Keglević-Malatinski i grofa Sigismunda Vojkovića Vojkffyja. U liku Nere Zagorka utjelovljuje snažnog borca za pravdu i razum, ustrajnu u odlukama i vođenu moralnim načelima, a u kapetanu Siniši utjelovljuje iskrenu, nepatvorenu plemenitost i ljubav. (Levstek, 2008: 112-113) Za Nerin lik može se reći da predstavlja i Zagorkino utjelovljenje. U romanu ponajviše je riječ o običnim ljudima, tj. o ženama, kao žrtvama „*vlastitog praznovjerja, ljudske zavisti i zlobe te slabovidnosti pravde i njenih predstavnika*" (Levstek, 2008: 113), koje su proglašavane vješticama i spaljivanje na lomačama pod optužbom često besmislenih i izmišljenih djela, ali često i zbog odbijanja sudjelovanja u unaprijed zadanim socijalnim okvirima pod muškom dominacijom, kako bi im se onemogućilo pravo na samostalno odlučivanje. (Mušić, 2014: 76) Misao koja je pokrenula ovo djelo i proteže se romanom je ta da su upravo oni koji su trebali naučavati ljude i usmjeravati ih na pravedan smjer, u vjeru i borbu protiv neznanja i praznovjerja, činili sasvim suprotno. (Levstek, 2008: 113-114) Riječ je o ljudima iz vlasti, a posebno iz crkvenih redova protiv kojih je Zagorka redovito vodila bitku u svojim povijesnim romanima ogorčena licemjerjem i nepravdom koju su činili. Zbog toga je često i sama bila napadana iz redova tih intelektualaca. Podrobno ovu temu istražila je Ivana Levstek (2008: 135) navevši „*kako je revno i marljivo Zagorka proučavala izvore i povijesne knjige vezane uz fenomen vještica. Njezino znanje o toj problematici evidentno je i u karakterizacijama likova koji predstavljaju zagrebačku intelektualnu elitu.''(ibid. 131),* potvrđujući kako se u djelu vodi pet parnica protiv žena detaljno analizirajući dokumente koje je koristila Zagorka na osnovu stvarnih procesa tijekom 17. i 18. stoljeća. Kroz sedam tomova Gričke vještice Zagorka opisuje i tragične sukobe građana između Griča i Kaptola, serijska ubojstva plemića, nasilje nad ženama, klasne sukobe, ali i rodne odnose dotičući se time pojma „crossdressing-a", odnosno preoblačenja u muškarce i preuzimanja njihovih

uloga (lik djevojke Stanke koja se na taj način morala zaštiti ne pokorivši se požudi gvardijana). (Mušić, 2014: 80) O crossdressing-u, odnosno transvestizmu opširnije u svom radu piše Biljana Oklopčić orijentirajući se na lik Stanke/Stanka, navodeći time žudnju, potragu za identitetom, za zaštitom od zlostavljanja, za slobodom od nametnutih društvenih ograničenja i jednakim statusom u svim društvenim aktivnostima. (Oklopčić, 2011: 40)

1918. godine, u *Novostima* i *Večeri* izlaze nastavci Gričke vještice – *Suparnica Marije Terezije* i *Buntovnik na prijestolju,* a tek 1926. napisala je *Dvorsku kamarilu Marije Terezije.* (**Internet**)

Jakobinska urota, revolucija koja se trebala odviti po uzoru na Francusku revoluciju, neuspjeli je pokušaj oslobođenja Hrvatske od austrougarskog utjecaja u zadnjem desetljeću 18. stoljeća, revolucija koja se nikada nije dogodila. Otkrivena je 1794. godine i ugušena u samom začetku. Kako je izravno svojim životom i radom svjedočila brojnim političkim i društvenim zbivanjima u središtu kojih je bio odnos Austro-Ugarske Monarhije prema narodima unutar nje, Zagorka je svojim povijesnim romanima pripovijedala o hrvatskoj prošlosti nastojeći potaknuti široki hrvatski puk na razmišljanje o svom nacionalnom identitetu. Okolnosti za vrijeme Jakobinske urote i nakon nje detaljno je donijela u romanu *Republikanci* (Ilustrovani list, 1914. – 1916.). Zahvaljujući znanju nekoliko stranih jezika, Zagorka se vrlo lako služila budimpeštanskim i bečkim arhivima te je detaljno istražila dokumentarističku građu, oslanjajući se također na mađarske povjesničare, ali i na hrvatske kao što je Tadija Smičiklas. Zbog svog vještog ispreplitanja fakcije i fikcije često je teško razlučiti stvarno od izmišljenog kojim je nadopunjavala svoje romane i time pojačavala napetost radnje. (Mann i Tvorić, 2011: 34) Uz veliki broj povijesnih likova Zagorka je uspijevala „*dati prilično realističan prikaz povijesnih događaja.*“ (Mann i Tvorić, 2011: 43) Upravo zbog toga smatraju je također i povjesničarkom svoga vremena. Tako Mann i Tvorić (2011: 54) spominju *Republikance* kao „*pomno istraženom povijesnom romanu kojim je značajno pridonijela poznavanju zajedničke povijesti među svojim brojnim čitateljicama i čitateljima.*“

U Jutarnjem listu tijekom 1918. započinje izlaziti roman *Crveni ocean* kojim je Zagorka utrla put znanstvenoj fantastici. Smatra ju se začetnicom hrvatskog znanstveno-fantastičnoga romana. Premda ne pripada punokrvnom žanru znanstvene fantastike, sama ideja rješavanja problema znanošću i modernim izumima koji doprinose blagostanju čitavoga čovječanstva i života u utopijskom društvu uvelike zalazi u to područje, a ti elementi

fantastike služe stvaranju doživljaja čudesnosti. (Šakić, 2008: 186) Osim što je bila izvrstan istražitelj i poznavalac povijesnih zbivanja, Zagorka je dokazala da s jednakom strasti prati tekuća zbivanja njenoga vremena, osobito napredak tehnologije i razvoj znanosti, industrijalizaciju kao preduvjet snažnog ekonomskog napretka te tada aktualna društvena i politička događanja u ostatku svijeta. Priča je nadahnuta Oktobarskom revolucijom i radom Nikole Tesle. Ideal slobode i sretnog života, veličanje radničke klase, nacionalni zanos, futuristički izumi i otkriće „tajni prirode" koja će dokinuti sve ratove i donijeti blagostanje i jednakost svakom čovjeku temeljni su elementi fabule. Radnja se odvija oko potrage za nestalim znanstvenikom i njegovom „tajnom prirode" što se na kraju pokazalo kao nedostižan čin – žudnja za potpunom utopijom nije ispunjena. A crvena boja oceana označava revoluciju i buđenje novoga svijeta. (Šakić, 2008: 191-200) Ova vrsta žanra tek se nedavno počela analizirati u hrvatskoj književnosti jer nije postojao u takvoj mjeri da bi bio zanimljiv književnoj kritici. (Šakić, 2008:182) Tako je i ovaj roman tek nedavno izvučen iz „naftalina" i 2015. prvi put pretiskan u knjigu.

Sljedeći Zagorkin roman *Kći Lotrščaka* (1921./1922.) također je povijesni roman vezan za područje grada Zagreba i Turopolja. Osnovni temelj romana je ljubavna priča između prelijepe Manduše i Divljana, dvoje plemenitih protagonista čiju su sreću narušavali sebični i zlobni ljudi želeći ispunjavati svoje vlastite hirove. Kroz cijeli roman zamjetna je borba dobra i zla, odnosno borba između pobožnih pravednika i „pobožnih" lažljiv licemjera. I ovdje Zagorka vodi bitku sa licemjerjem crkvenih predstavnika. Roman završava sretno, plemenitost, pravednost i iskrena ljubav su nagrađeni, a negativci dobivaju sudbinu prema svojim zaslugama. Fabula je prepuna likova, dinamike i zavrzlama čime se nekoliko puta odgađa sretni rasplet. Kako je već spomenuto, Zagorka je bila iznimno vješta u obratima i odgađanju završetka radnje i onda kada se čini da je sve gotovo. Osobita posebnost ovog romana je u tome što su u ljubavnu i povijesnu priču vješto isprepletene legende, mitovi, rituali i običaji zagrebačkog i turopoljskog kraja. Podijeljeni su na poganske, kršćanske i nacionalne. (Oklopčić, 2011:65) Za njih bi trebalo odvojiti mnogo prostora kako bi ih se opisalo i stavilo u kontekst same priče i vremena radnje. Svi oni imaju svoju funkciju u djelu, a njihovu detaljnu interpretaciju donosi rad Biljane Oklopčić (2011) kojim se ovdje poslužilo samo uvodno.

Jedan od Zagorkinih manje poznatih romana kojim se više počelo baviti tek u 21. stoljeću nosi naziv *Tozuki*. Izlazio je 1922. godine u dnevnom listu *Dva sata*, ukoričen tek 2015. godine. (**blog NSK**) Vrijeme je to netom po završetku Prvog svjetskog rata i raspada

Austro-ugarske Monarhije, kada su nastajale velike društveno-političke promjene, stvaranjem entiteta izrazito nestabilnog unutrašnjeg uređenja – Kraljevstva (1918.), odnosno Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1921.), kasnije Kraljevine Jugoslavije (1929.). **(E-Enciklopedija)** U knjizi se bavi suvremenim prilikama koje je jako dobro poznavala, kritizirajući društveno i političko stanje. Roman pripada kriminalističkom žanru. Istraga ubojstva političara, krijumčarenje, potraga za ubojicama, podmitljivi i pokvareni političari te tajno zločinačko udruženje Tozuki povezuju se u priču mračne atmosfere punu spletki i neočekivanih obrata. **(blog NSK)**

U središtu sljedećeg Zagorkinog romana srednjovjekovne su ljubavne priče tri para smještene u vremensko razdoblje 13. stoljeća. Izlazeći u nastavcima (Jutarnji list, 1928.-1929.) prvotno je nazvan *Plameni križari*, a kasnije pretiskan u knjigu pod nazivom *Plameni inkvizitori*. I ovdje su temelj povijesni izvori, period radnje smješten je u vrijeme dinastije Arpadovića s protagonistima iz krugova hrvatskog i mađarskog plemstva. (Oklopčić, 2008: 169) Ovo je, dakle, povijesni i ljubavni roman, ali njegove su posebnosti u tome što je Zagorka posegnula za značajkama koje prvenstveno pripadaju žanru gotičkog romana – radnja u vrijeme srednjeg vijeka, ukleti dvorci, vitezovi nadnaravnih sposobnosti, poganstvo, barbarstvo, kletva, osveta, inkvizicija i drugi elementi. Njih detaljno razlaže i analizira Biljana Oklopčić (2008) u radu *Plameni inkvizitori u kontekstu gotičkog romana*.

Autobiografski roman *Kamen na cesti* (izlazio u *Ženskom listu* 1932.-1934. pod naslovom *Na cesti*, pretiskan u knjigu 1938.) već smo nekoliko puta spomenuli u ovom radu. To je jedini roman koji završava tragično, smrću, odnosno samoubojstvom glavne protagonistice. Lik Mirjane u romanu predstavlja samu Zagorku. Ono što je ovdje važno uočiti je protagonistica obuzeta pisanjem. Tako Jakšić (2014: 58) iz djela izvlači citat Mirjanine sestre Dorice upućen glavnoj protagonistici: „*Rekla si mi jednom: kad odložim pero, odložit ću život*“. Uspoređujući aktivnost pisanja sa Nietzscheovim terminom „volja za moć“ objašnjava njegovu usku povezanost sa životom, odnosno bolje reći sa životnom energijom i smislom postojanja. Mirjana piše dnevnik, pjesme i tekstove u opozicijskim časopisima i novinama. Dnevnik joj pomaže ojačati svijest nad sobom, stvara joj osjećaj kontrole nad vlastitim životom, pomaže joj ovladati sobom „*jer samo onaj čovjek koji vlada sobom može se upustiti u borbu za moć s drugima.*“ (Jakšić, 2014: 61) Pjesme i tekstovi s društvenim angažmanom, pretežno domoljubne tematike, osigurali su joj zavidnu količinu čitatelja i time je dobila moć utjecaja na čitatelje, podvrgavajući ih svojoj volji. Na kraju romana gubitkom radnog mjesta Mirjana gubi moć pisanja i utjecaja na čitatelje. Izgubivši

moć pisanja gubi kontrolu, identitet, postaje nemoćna i roman završava Mirjaninim samoubojstvom. (Jakšić, 2014: 69) Poznat nam je i Zagorkin pokušaj samoubojstva kada joj je, u vrijeme NDH, vlast oduzela mogućnost preživljavanja zaplijenivši pisane materijale i zaradu od izdavanja časopisa *Hrvatica*. O tome je pisano u prethodnom poglavlju ovog rada.

Najopsežniji Zagorkin povijesni roman nastao je u razdoblju od 1934. do 1939. godine. U njegovom nastajanju također se služila izvorima o zajedničkoj hrvatsko-ugarskoj povijesti. Kako spominje Jolan Mann (2009: 76) među njima se ističe djelo Tadije Smičiklasa „*Poviest hrvatska"* (1879.-1882.), prvi opširan pregled hrvatske povijesti, a Petra Vručina (2016: 10) navodi „*Povijest Hrvata"* Vjekoslava Klaića kao Zagorkin uzor. Roman „*Gordana*" temelji se na povijesnim činjenicama iz razdoblja vladavine ugarskoga kralja Matije Korvina-Hunjadija, od njegovih posljednjih godina života, preko vladavine Jagelovića, obuhvativši vremenski period od 1488. do 1526. godine, odnosno do Mohačke bitke. To je ratno vrijeme stalnih sukoba sa Osmanlijama koje je Zagorka uvela kao dio glavne teme koja je podijeljena na čak 12 knjiga. (Vručina, 2016:15) Radnja se najviše odvija oko izmišljenog lika Gordane, mlade i lijepe dvoranke koju odgaja i obrazuje kraljica Beatrice, žena kralja Matije Korvina. Gordana se nalazi u središtima zbivanja kroz svih 12 knjiga, ona je poveznica između svih stvarnih povijesnih ličnosti koje je Zagorka uvrstila u svoju radnju. U romanu su prije svega iscrpno prikazani snažni karakteri povijesnih ličnosti. Snažne ličnosti poput pravednog, ali i nemilosrdnog kralja Matije, Gordane, negativne i spletkarski raspoložene kraljice Beatrice, Matijinog nasljednika Vladislava II. Jagelovića kao bezvoljnog i pasivnog vladara i druge osobe bliske vladajućim obiteljima, detaljno su i živopisno dočarani zahvaljujući Zagorkinom oslanjanju na stvarne podatke. Kroz lik Gordane provlače se ideali domoljublja, feminizma i pravednosti kao i sposobnost pronalaska rješenja u brojnim situacijama. (Vručina, 2016:9) Djelo donosi prikaz funkcioniranja dvora i dvoranskih odnosa, političku i dinastijsku borbu za održanje vlasti i prijestolja, razbojništvo, sukobe grofova i turopoljskih plemića, poraz Mađara od Osmanlija tijekom Mohačke bitke (Vručina, 2016: 24-25). Temeljna misao i ovoga Zagorkinog značajnog djela su pravednost, domoljublje i potpuna ravnopravnost žena. Zbog svojih ideja i stavova kojima su obilježeni svi Zagorkini povijesni romani nova čitanja ih smještaju iznad trivijalnosti i dovode „*na granicu visokoestetske književne povijesne romanse*" (Vručina, 2016:7).

Posljednju tvrdnju potvrđuje i „*Vitez slavonske ravni"*, povijesni roman čija je radnja smještena u Slavoniju u prvoj polovici osamnaestog stoljeća poznatoj po zlobnim razbojničkim bandama koje su pljačkale taj kraj i kada je, zbog nebrige Habsburške

monarhije, bio prepušten sam sebi u rješavanju toga problema (Oklopčić i Jakšić, 2009: 120). U Zagorkino doba književni kanon apsolutno je bio rezerviran za muškarce te je sve drugo, pogotovo djela spisateljica, pripadalo šund literaturi. Tako njezina povijesna djela pripadaju marginaliziranom žanru *popularnih povijesnih romansi* s činjenicom da ih „*pišu žene, čitaju ih žene, a kao središnji lik izabiru djevojku oko koje se događa radnja.*"(Oklopčić i Jakšić, 2009: 123) No, Zagorka se istovremeno koristila karakterističnim elementima *visokih književnih povijesnih romansi*: istraživala je povijesnu građu, služila se arhivskim i osobnim dokumentima, usmenim i zapisanim legendama, običajima, kritički se osvrtala na političku situaciju njenog vremena koju je autentično zabilježila „*iz perspektive prošlih vremena*", te se, navode Oklopčić i Jakšić (2009: 123-124) posebno ističe njena sposobnost „*zrcaljenja stvarnog u fikcionalnom*". Tako u elemente *popularne povijesne romanse* ovog romana ulaze zapletene ljubavne priče koje, unatoč preprekama, završavaju u bračnoj i obiteljskoj idili (vitez Hrabren i junakinja Krasanka) te kritika korumpiranog društva: carice Marije Terezije, Habsburške monarhije i hrvatskog plemstva zbog nebrige i pasivnosti u rješavanju razbojništava (Oklopčić i Jakšić, 2009: 125). Elementima *književne povijesne romanse* u romanu pripadaju faktički podaci: vrijeme četrdesetih godina osamnaestog stoljeća obilježeno razbojničkim haračenjima, protagonisti koji se temelje na stvarnim povijesnim razbojnicima Stojanu Varnici i Todoru Mihatoviću, zatim lokalno plemstvo osječkog kraja (među glavnim nositeljima fabule ističe se plemićka obitelj Pejačević), poznati prostori starog Osijeka (Oklopčić i Jakšić, 2009: 133). Detaljno tu temu književnih i popularnih povijesnih romansi te njihovih elemenata u „*Vitezu slavonske ravni"* razrađuju Biljana Oklopčić i Mirna Jakšić u zborniku znanstvenih radova „*Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura*" (2009.).

U ovom radu već je nekoliko puta naglašeno da se Zagorka, naša prva istaknuta feministica u vremenu kada je biti žena bilo jako teško, borila za emancipaciju, jednaka prava i status žena istovjetan onima muškaraca, za jednakopravno sudjelovanje u javnim poslovima, za nezavisnost žena u donošenju odluka i pravo na obrazovanje. Talentirana novinarka i spisateljica svoju borbu vješto je prenosila na papir i time doprla do najšire moguće publike. Pisala je prije svega za žene, s težnjom buđenja svijesti publike nježnijeg spola. U *Maloj revolucionarki* posebno dolazi do izražaja ta težnja o nezavisnim i sposobnim ženama s pravom na obrazovanje, a manifestira se u liku radikalne Zlate, najmlađe kćeri Tome Garića. (Halkić, 2011: 79-81) Razdoblje radnje smješteno je u period od 1903. godine, odnosno od spaljivanja mađarske zastave do neposrednog raspada Austro-Ugarske Monarhije

1918. godine. Iako sadržaj romana upućuje na stvarna zbivanja u tom periodu, on samo djelomično pripada povijesnom žanru jer su ti događaji samo povremeno nagovješteni i vješto uklopljeni u tekst te su sadržani unutar šireg konteksta (Halkić, 2011: 83-84). Toma Garić u romanu je lik koji je radi svog položaja i povlaštenog statusa u društvu izdao svoje revolucionarne ideje. Njegov lik simbol korumpiranog društva, ljubavna veza junaka i junakinje obilježena preprekama i protagonistica revolucionarka roman stavljaju u žanr romanse (Halkić, 2011: 85-86). Kako dalje navodi Halkić (2011: 88-88) *Mala revolucionarka* temeljno je vođena motivima trećeg žanra, žanra bajke. Bitni elementi koji mu pripadaju u romanu su: proganjana djevojka Danica, njena zaluđenost ljubavlju, strast i snovi o savršenom muškarcu, dobrota i strpljivost koji su na kraju uvijek nagrađeni, plesni bal u dvorani punoj zrcala na kojem su sve djevojke jednako odjevene u haljinama sa detaljima koji ukazuju na status i porijeklo. Dakle, moglo bi se reći da je ovo Zagorkino djelo prvenstveno bajka, a tek onda povijesni roman i romansa. *Mala revolucionarka* izlazila je 1939. i 1940. godine u *Hrvatici* (**Internet**), Zagorkinom listu za žene koji je sama vodila i financirala isključivo pretplatama svojih čitateljica.

Posljednji Zagorkin roman *Jadranka* daje snažnu kritiku društveno-političkog uređenja novonastale NDH i njenog represivnog režima koji se sumnjičavo odnosio prema svakom građaninu. (Dremel, 2011:25) I sama Zagorka na vlastitoj je koži osjetila represiju tog režima pljenidbom njenog pisanog rada, ostavivši je bez sredstava za preživljavanje. Povijesni je to roman koji se odnosi na vrijeme Bachovog apsolutizma od 1850. do 1859. godine. U njemu opisuje okrutnost režima, ali istovremeno daje porugu sustavu uvevši u djelo moćnu, ali nesposobnu žandarmeriju koja neuspjelo pokušava doći do tajnih dokumenata o bogatoj baštini, koji su navodno u posjedu Vjerana Keglevića koji nadmudruje i vješto izmiče uhićenju. (Dremel, 2011:20) Kompleksnost radnje i likova, povijesne ličnosti, prisutnost stalnih napetosti, intrige, špijunske igre, neutemeljene sumnje i potjere dio su romana koji je u nastavcima izlazio u *Novoj Hrvatskoj* od 1943. do 1945.. U njega je Zagorka unijela mnogo truda u želji „*da bude spektakl*“ (Dremel, 2011:16).

Zaključak

Ovaj kratak rad koji je sinteza većine iscrpnih znanstvenih radova posvećenih životu i djelu naše prve novinarke, političarke, feministice, glumice, povjesničarke, velike književnice samo je uvod u ostavštinu žene koja je svoj cijeli život posvetila prije svega ravnopravnosti spolova. Marija (Marianna) Jurić Zagorka svojim životom i radom svjedok je jednog vremena iznimno teškog za ženski spol. Zahvaljujući njenom intelektu, shvaćanju da je žena puno više od kućanice i dobre supruge, od rane mladosti „neposlušna“, odbijala je prihvatiti patrijarhatom zadano mjesto podređenog društvenog položaja u kojem je sramotno da žena ima stav i mišljenje jer se to od nje ne očekuje niti se smatrala sposobnom za to. (Galić Kakkonen, 2011:81) Zagorka nije pristala biti zarobljena epitetom intelektualno slabijeg spola. Čudesnom je snagom prkosila superiornom patrijarhatu. Doživljavala je teške „udarce“ sa svih strana, osuđivanja i uvrede, posebno unutar najužeg kruga svojih radnih kolega. Omalovažavali su nju kao osobu, kao ženu, negirali su njen spisateljski talent od kojeg su uredno značajno profitirali. Usamljena i omražena, na rubu egzistencije, nikad se nije pokorila ograničavanju slobode, do kraja života ostala je vjerna svojim načelima i ciljevima. Borba za slobodu javnog djelovanja i ravnopravnost žena te borba za nacionalni i osobni identitet premrežili su kako njen osobni život tako i njen novinarski i književni rad. Svoje vlastito buntovništvo prenijela je na junake svojih romana, točnije, na junakinje koje su spoj uzvišenog morala, ideala i razuma. Ono što nije imala u svom životu ostvarila je u svojim djelima, a to su prije svega ravnopravnost spolova i poštovanje. (Galić Kakkonen, 2011:83) Time je u svoja djela uvela likove žena koje misle i djeluju kao muškarci, ali i likove u većoj ili manjoj mjeri feminiziranih muškaraca, uvela je koncept androginih junaka i junakinja. (Grdešić, 2008:368) Borba za ravnopravnost spolova obilježili su brojne njene članke i književne tekstove. Kako bi doprla do širokih slojeva hrvatskog pučanstva, posebno nježnijeg spola, trivijalna i tada omražena književnost u visokom društvu bila je temelj izražavanja vlastitih ideala, privlačna romaneskna podloga lagana za čitanje, sa ciljem isticanja ženske uloge u povijesti. (Prlenda, 2011:8) Uz osnovnu svrhu istiskivanja germanske i mađarske propagande, njena djela, prije svega povijesni romani, služili su promicanju i buđenju nacionalnog identiteta te klasne i spolne slobode i ravnopravnosti, a istovremeno i kao prostor kritiziranja strane vlasti, represivnih društvenih i političkih sustava. (Prlenda, 2011:7) Iako je njen žar bio novinarski i politički angažman, pišući članke za oporbene novinske listove (prvenstveno *Obzor*), uzdrmavajući političku sferu Austro-Ugarske Monarhije, Marija Jurić

Zagorka postala je i ostala poznata po svom bogatom književnom opusu dobivši titulu najčitanije hrvatske književnice. I tek nedavno, u zadnjih petnaestak godina, počelo je dubinsko otkrivanje njenog života i djela, porasla je zainteresiranost znanstvene zajednice za njen rad uvodeći nova čitanja Zagorke, smještajući je u kontekst onog kao i sadašnjeg, modernog doba. Zagorkin stan na Dolcu 8 u Zagrebu pretvoren je u memorijalni muzej i sjedište je Centra za ženske studije (**Internet**). O njenom životu snimljen je dokumentarno-igrani film „*Zagorka*“ 2007. godine. Naš poznati scenarist, redatelj i voditelj Robert Knjaz uvrstio ju je u svoj hvaljeni serijal druge sezone „*Hrvatski velikani 2: Marija Jurić Zagorka*“ 2018. godine. Po njoj su nazvane brojne ulice, škole i druge ustanove. U njenu čast od 2007. godine redovno se održavaju „*Dani Marije Jurić Zagorke*“ u sklopu kojih i znanstveni skup o Mariji Jurić Zagorki iz čijih zbornika su korišteni materijali za ovaj rad. U vrućim ljetnim mjesecima u Zagrebu se održavaju noćne turističke šetnje u sklopu kulturnog projekta *Tajne Griča*, a spoj su šetnje s likovima kroz značajne trenutke Zagorkinih djela i zagrebačke povijesti. (Kirchhoffer, 2014:115-117) Napokon, njena popularna književnost ulazi u rasprave o traženju mjesta unutar suvremenog hrvatskog književnoga kanona. (Grgić, 2009:17) Marija Jurić Zagorka je „moderna žena“ ispred svoga vremena. Je li živjela u pravom trenutku ili prerano? Bi li boljim obrazovanjem postigla puno veći utjecaj na svoje i buduće generacije da je živjela u modernom vremenu? Prosudba je na čitatelju. Može se samo dodati da osobe ispred svoga vremena imaju mogućnosti značajno uzdrmati i pomaknuti društvo prema naprijed.

Literatura

Austro-Ugarska. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. URL: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4697 (Pristup: 12.07.2020.)

Blažević, D. (2014) *Marija Jurić-Zagorka: bibliografija radova*. Zagreb: Društvo Marije Jurić Zagorke.

Ćoza, I. (2016) *Zagorkina politička i feministička uvjerenja u skladu i opreci s njezinim književnim radom*. Diplomski rad. URL: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/8672/1/DIPLOMSKI%20Zagorka%2C%20%20Ćoza.pdf (pristup: 09.09.2020.)

Detoni Dujmić, D. (1998) *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.

Dremel, A., ur. (2014) *Što žena umije: Zagorka, rad, rod, kulturna proizvodnja i potrošnja i vizualne reprodukcije književnosti*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Đorđević, B. (1965) *Zagorka – kroničar starog Zagreba.* Zagreb: Stvarnost.

Grdešić, M., ur. (2009) *Mala revolucionarka: Zagorka, feminizam i popularna kultura*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Grdešić, M., ur. (2011) *Malleus maleficarum: Zagorka, feminizam, antifeminizam.* Zagreb: Centar za ženske studije.

Grdešić, M., ur., Jakobović Fribec, S., ur. (2008) *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Jakobović-Fribec, S. (2008) *Vodič Zagorkinim tragom kroz Zagreb*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Jurić Zagorka, M. (1947) *Što je moja krivnja?*. U: Brešić, V., pr. (1997) *Autobiografije hrvatskih pisaca*. Zagerb: AGM.

Kronologija života i rada: Marija Jurić Zagorka. URL: http://zagorka.net/biografija/ (Pristup: 12.07.2020)

Lasić, S. (1986) *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873-1910)*. Zagreb: Znanje.

Nemec, K. (2006) *Putovi pored znakova: portreti, poetike, identiteti*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Prlenda, S., ur. (2011) *Kako je bilo…: o Zagorki i ženskoj povijesti*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Zvonarek, D. (2017) Nepoznata Zagorka: „Tozuki" – roman o sprezi politike i kriminala. NSK. URL: http://nsk.hr/blog/nepoznata-zagorka-tozuki-roman-sprezi-politike-kriminala/ (Pristup: 17.09.2020)